

ОФ "Человек, право,
свобода"
КООМДУК БИРИКМЕ
«АДАМ, УКУК, ЭРКИДИК»

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ЭМГЕК, СОЦИАЛДЫК КАМСЫЗДОО
ЖАНА МИГРАЦИЯ МИНИСТРЛИГИ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ПРЕЗИДЕНТИНЕ КАРАШТУУ
Ж.АБДРАХМАНОВ АТЫНДАГЫ
МАМЛЕКЕТТИК БАШКАРУУ
АКАДЕМИЯСЫ

Асырап алуучу үй-бүлөлөргө талапкерлер үчүн окуу модулу

«Асырап алуучу үй-бүлөлөрдүн педагогикалык аспекттери»

«Билим жана билим берүү – асырап алуучу үй-бүлөлөр үчүн күч» -
КРПМБА базасында асырап алуучу ата-энелердин мектебин ачуу»
долбоорунун алкагында

Иштеп чыгуучу: с.и.к., доцент Дүйшө кызы Нуржан

Курстун узактыгы: 8 академиялык саат

Бишкек - 2022

Мазмуну

Киришүү.....	2	Ошибка! Закладка не определена.
««Асырап алуучу үй-бүлөлөр тутумун өнүктүрүүнүн педагогикалык аспекттери»» темасында асырап алуучу үй-бүлөлөрдүн талапкерлери үчүн окуу курсу.....		Ошибка! Закладка не определена.
Курстун окуу-методикалык планы	6	
Курсту өткөрүү программасы	7	Ошибка! Закладка не определена.
Тренердин кошумча материалдары.....	10	

Киришүү

Өлкөдө болуп жаткан кырдаал жашоонун бардык чөйрөлөрүндөгү татаал өзгөрүүлөр менен мүнөздөлөт. Өзгөчө бул үй-бүлөгө олуттуу таасирин тийгизди жана аны туруксуздугуна, ажырашуулардын көбөйүшүнө, балдар-ата-эне мамилесинин туруксуздугуна, анын ичинде бир катар функциялардын ролунун төмөндөшүнө алып келди, алар: репродуктивдик, социалдаштыруучулук, баштапкы социалдык контроль, руханий баарлашуу. Мунун баары жашы жете электердин көзөмөлсүз, кароосуз, жетимчиликтин жайылышына түрткү болду, анын жыйынтыгында барган сайын көбөйүүдө жана бул көйгөйдү чечүүнүн натыйжалуу ыкмасын талап кылат. Андан тышкары, заманбап жетимдер – ата-энеси тирүү туруп кароосуз калган балдар болуп саналат.

Үй-бүлө ар бир адамдын жашоосунда эң чон ролду ойнойт, өзгөчө баланын жашоосунда. Үй-бүлөдө тарбияланган балдар үй-бүлө ичиндеги тигил же бул үй-бүлөлүк мамилелердин кандайча бекилип жаткандыгын сезип турушат, аларда жашоого болгон белгилүү бир дүйнө таанымы түзүлөт. Үй-бүлөдө коомдук жүрүм-турумдун негиздери бекилет, социалдык идеалдар түзүлөт, баланын инсан катары калыптанышы, анын коомдо социалдаштыруусу жүрөт.

Ийгиликтүү жана натыйжалуу ата-эне болуу үчүн балага болгон туура «ачкычтарды» тандап алууну үйрөнүү керек жана өзүнө өзү токтото билүүнүн, өзүн өзү контролдоонун жана өзүн өзү жөндөөнүн жогорку деңгээлине, ар бир ата-эненин жеке ресурстарына жана потенциалына ээ болуу керек. Биринчи баскыч – асырап алуучу үй-бүлөдө жашоонун жаңы шарттарына баланын көнүп кетиши ата-эне үчүн да. Бала үчүн да эң татаал болуп саналат. Бир кыйла оорчулуктар бар, ал оорчулуктарды жеңип чыгуу боюнча билимдердин жетишсиздиги ата-эне тарабынан балага таасир этүүнүн терс формаларын колдонууга, балдарды кандай болсо, ошондой кабыл албоого, кийин балдардан баш тартууга алып келиши мүмкүн. Бул мезгилде үй-бүлө мүчөлөрү психологиялык-педагогикалык жардамга жана ал жардамдын коштоосуна өтө муктаж болушат, ал асырап алынган баланын жаңы үй-бүлөдө көнүп кетүүсүнүн ийгиликтүү жана жеңил процессин камсыз кылат. Ошондуктан, ата-эненин камкордугусуз калган багып алынган балдар менен өз ара мамилелешүүнүн комплекстүү тутумун жана натыйжалуу ыкмаларын түзүү маанилүү болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык – 18 жашка чейинки жетим балдарга жана ата-энеден кароосуз калган балдарга мамлекет кам көрөт, тарбиялайт жана окутат. Ошону менен бирге акысыз баштапкы, орто жана жогорку кесиптик билим алышына шарттарды түзүп берет. Алар социалдык камсыздандыруу болуп саналат. Ошондой эле баланын өнүгүшү үчүн жашоонун зарыл шарттарын камсыз кылуу үчүн жоопкерчилик ар бир ата-энеге, камкорчуга жана көзөмөлчүгө жүктөлөт.

Бүгүнкү күндө жетимчилик көйгөйүн токтоосуз чечүү талап кылынат. Себеби, жетимчиликтин кесепети баланын социалдык өнүгүүсүнүн, социалдык адам катары калыптануусунун бардык процессинин бузулушу болуп саналат. Иш жүзүндө ата-энесинин камкордугу жок шарттарда өсүп жаткан балдарда физикалык жана психикалык ден соолугунун бузулушу, жеке адамдык сапаттарынын бузулушу, толук кандуу үй-бүлөлүк жашоо жана келечекте ата-энелик милдеттерин аткаруу жөндөмсүздүгү, асоциалдык көз караштардын өнүгүшү, коомдук социалдык баалуулуктарын кабыл албоосу байкалат; кылмыш-жаза көрүнүштөрү, өспүрүм курактагы алкоголизация жана баңгичилик келип чыгат.

Жетим балдарды мамлекеттик камкордукка алуунун эл аралык тажрыйбасы бактысыз балдарды багуунун интернаттык мекемелеринен социалдык саясаттын гуманисттик багыты менен мамлекеттердин акырындап баш тартуусун далилдейт жана камкордукка алуунун үй-бүлөлүк формасын түзүүгө жана колдоого багыттайт. Жетим балдардын жана ата-эне камкордугунан ажыраган балдардын түзүлүшүнүн көйгөйлөрүн изилдөөдө үй-бүлөлүк тарбиялоо сөзсүз түрдө тарбиялоонун артыкчылыктуу формасы болуп эсептелгендигин далилдеди. Ошол эле мезгилде камкордукка алууга жана аларды багып алуу үчүн жөнөтүүгө болбогон балдардын саны көбөйүп баратат. Мындай балдар мамлекеттик мекемелерге туш болушат: ымыркайлар үйү, балдар үйү, мектеп-интернаттар. Окумуштуулардын изилдөөлөрүндө интернаттардын тарбиялануучулары үй-бүлөдө тарбияланган балдардан ден соолугу, интеллекттисинин өнүгүшү жана жалпы өнүгүшүнөн айырмалнып турары тастыкталган.

Асырап алуучу үй-бүлөлөрдүн талапкерлери үчүн окуу модулун иштеп чыгууда негизги маани багып алынуучу балдар менен иштөөнүн педагогикалык негиздеринин маселелерине берилген.

Окуу курсунун материалдары натыйжалуу жана кыска мөөнөт ичинде билимдин минималдуу зарыл болгон көлөмүн өздөштүрүүгө мүмкүндүк берет, ошондой эле катышуучулардын арасында тажрыйба жана ой бөлүшүү аянтчасын түзөт.

«Асырап алуучу үй-бүлөлөр тутумун өнүктүрүүнүн педагогикалык аспектери» темасында асырап алуучу үй-бүлөлөрдүн талапкерлери үчүн окуу модулу

Максаты: Ата-энесинен кароосуз калган багып алынган балдар менен өз ара аракеттенүүнүн натыйжалуу жолдору жаатында асырап алуучу ата-энелердин компетенциясынын деңгээлин жогорулатуу.

Маселелер:

- асырап алынган баланы өстүрүү жана тарбиялоо көйгөйүн чечүү боюнча көндүмдөрдү жана ыкмаларды иштеп чыгуу;
- асырап алуучу ата-энелер менен асырап алынган баланын өз ара аракеттеринин натыйжалуу көндүмдөрүн иштеп чыгуу;

- үй-бүлөнүн бүтүндүгүн түзүүгө көмөк көрсөтүү;
- асырап алуучу ата-эне болуу үчүн аң-сезимдүү чечим кабыл алууга көмөк көрсөтүү;
- багып алынган балдарды тарбиялоо маселелери боюнча асырап алуучу ата-энелердин педагогикалык сабаттуулугунун деңгээлин жогорулатуу.

Күтүлүүчү жыйынтыктар:

1. Багып алынган балдарды үй-бүлөдө тарбиялануунун ыкмалары жөнүндө базалык билимдерди түзүү.
2. Үй-бүлөлүк ролдор жана ылайыктуу бала-ата-энелик мамилелерди түзүү.
3. Асырап алуучу үй-бүлөнүн мүчөлөрүнүн тарбиялык дараметин жогорулатуу.

Окутуу ыкмасы: экспресс-окутуунун ыкмаларын колдонуу менен окутуунун интерактивдүү ыкмаларын пайдалануу жана практикалык көндүмдөрдү өркүндөтүү каралган. Теориялык материал практикалык иштер менен коштолуп, жеке жана топтук практикалык иштерди аткаруу менен бекемделет.

Билимди контролдоо: Угуучулардын алган билиминин, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн сапаты тиешелүү темалар боюнча тестирилөө жолу менен жана асырап алуучу үй-бүлөдө сунушталган учурлар боюнча практикалык тапшырмаларды аткаруунун жыйынтыгы боюнча аныкталат.

**«Педагогические аспекты развития системы
приемных семей»**

№	Темалардын аталыштары	Лек	Сем
1-сессия. Асырап алуучу үй-бүлөнү түзүүнүн түшүнүгү жана тартиби			
	<p><i>Асырап алуучу үй-бүлөнүн өзгөчөлүгү.</i> Порядок организации приемной семьи. Различия между опекой и приемной семьей. Права и обязанности приемных родителей и детей.</p> <p><i>Этапы создания приемной семьи</i></p> <p>Биринчи баскыч. Получение информации о ребенке. Экинчи баскыч. Бала менен таанышуу. Үчүнчү баскыч. Конокко чакыруу. Этап четвертый. Асырап алуучу үй-бүлөнү тариздөө.</p>	1	академический час
Сессия 2. Адаптация приемного ребенка и приемной семьи			
	<p>Адаптация приемного ребенка. «Почему я здесь?», «Долго ли я тут пробуду?», «Что будет со мной в дальнейшем?».</p> <p><i>Основные этапы процесса:</i></p> <p>1 этап «Бал айы». 2 этап «Мындан ары конок эмес». 3 этап «Көнүшүү». 4 этап «Мамилелердин турукташы».</p> <p>Адаптация приемных родителей. Приемные и родные дети.</p>	1	академический час.
3-сессия. Воспитание приемного ребенка, пережившего жестокое обращение			
	<p>Жестокое обращение и последствия для детей. Виды насилия: физическое, психологическое, сексуальное насилие. Пренебрежение нуждами ребенка. Социально-педагогическая запущенность. Семья как реабилитирующий фактор для ребёнка, пережившего жестокое обращение. Центры помощи детям, пострадавшим от насилия в семье.</p>	1	академический час.
Сессия 4. Позитивная дисциплина			
	<p>Цели воспитания. Понятие позитивной дисциплины. Построение теплых отношений и создание системы отношений. Укрепление отношения между детьми. Эффективное отношение родителей с детьми.</p>	1	академический час.
	Всего		8 часов

Интерактивдик сабактын программасы
«Асырап алуучу үй-бүлөлөрдүн педагогикалык аспектилери»

Убактысы	Модулу	Аракеттер
8.30. – 9.00	Катышуучуларды каттоо	
9.00-9.10	Тренинг жөнүндө маалымат	1. Аталышы 2. Мазмуну 3. Максаты жана маселелери 4. Окутуу методикасы
9.10 – 9.20		1. Таанышуу 2. Сабактардагы жүрүм-турум эрежелерин иштеп чыгуу 3. Угуучулардын күтүүлөрүн аныктоо 4. Кирүү тестирлөөсү
9.20 – 11.00	1-сессия. Асырап алуучу үй-бүлөнү түзүүнүн түшүнүгү жана тартиби	
9.20-9.35	Бетачарды пайдалануу менен лекцияны баштоо	Асырап алуучу үй-бүлөнүн өзгөчөлүгү. Асырап алуучу үй-бүлөнү уюштуруунун тартиби. Камкорчулук менен асырап алуучу үй-бүлөнүн айырмасы. Асырап алуучу үй-бүлөнүн укуктары жана милдеттери. Максаты: асырап алуучу үй-бүлөнү түзүүнүн тартиби жана баскычтары жөнүндө окууларды түзүү. <i>Дискуссиядагы суроолор:</i> - Асырап алуучу үй-бүлөнүн өзгөчөлүктөрү эмнеде? - Асырап алуучу үй-бүлөлөрдөгү тарбиялык аракеттердин багыттары жөнүндө эмнелерди билесиз? (Сакталуучу-калыбына келтирүүчү. Жалпы-өнүктүрүүчү. Социалдык-багыттоочу).
9-35-10.00	Карталар менен кичи топтордо иштөө	Асырап алуучу үй-бүлөнү түзүүнүн баскычтары Биринчи баскыч. Бала жөнүндө маалымат алуу. Экинчи баскыч. Бала менен таанышуу. Үчүнчү баскыч. Конокко чакыруу. Төртүнчү баскыч. Асырап алуучу үй-бүлөнү тариздөө. 1. «Асырап алуучу үй-бүлөнү түзүүнүн алгоритми» мээ чабуулу. Бул жөнүндө сиз эмне билесиз? Бардык катышуучулар бул суроо боюнча өзүнүн маалыматтарын айтып беришет. Тапшырама: Катышуучуларга асырап алуучу үй-бүлө куруу үчүн керектүү аракеттерди санап айтып берүүсү, алардын ырааттуулугун аныктоо, белгилүү бир этапта өзүнүн тапшырамаларын аныктоо сунушталат. <i>1-топ: Биринчи баскыч.</i> Бала жөнүндө маалымат алуу. <i>2-топ: Экинчи баскыч.</i> Бала менен таанышуу. <i>3-топ: Үчүнчү баскыч.</i> Конокко чакыруу <i>4-топ: Төртүнчү этап.</i> Асырап алуучу үй-бүлөнү тариздөө Тапшырмалар аткарылгандан кийин топтун бир өкүлү өзүнүн иштеп чыгууларын тааныштырат. Окутуучу топко

		ыраазычылыгын билдирет жана бетачарды пайдалануу менен бул теманы жалпылайт.
10.00-11.00	2-сессия. Асырап алынган баланы адаптациялоо	
10.00 – 10.15 10.15 – 10.25	Мини-лекция	Асырап алынган баланы адаптациялоо. Баланын келиши менен үй-бүлөдөгү өзгөрүүлөр: үй-бүлөнүн түзүмү, көнүмүштөрү, режими, кыйынчылыктары. Бала багып алуусу боюнча туугандарынын реакциялары. Багып алынган балдар жана өзүнүн балдары. Суроолор жана жооптор. Талкуу
10.25 – 10.50 10.50 – 11.00	Топтордо иштөө	Биринчи баскыч «Бал айы» Экинчи баскыч «Мындан ары конок эмес» Үчүнчү баскыч. «Көнүшүү» Төртүнчү баскыч. «Мамилелердин турукташы». Суроолор жана жооптор. Талкуу
11.00-12.00	3-сессия. Ырайымсыз мамилени башынан өткөргөн асырап алынган баланы тарбиялоо.	
11.00-11.10	Видеоролик	Суроолор: 1.Зомбулук деген эмне 2. Зомбулуктун кандай түрлөрү бар? Талкуу. Мээ чабуулу. Видеоролик https://uz.sputniknews.ru/20220202/video-supermen-prishel-na-pomosch--v-kyrgyzstane-snyali-rolik-o-nasilii-v-seme-22502819.html
11.10-11.20	Мини-лекция	Ырайымсыз мамиле кылуу жана балдар үчүн анын кесепети. Зомбулуктун түрлөрү: физикалык, психологиялык, сексуалдык зомбулук. Баланын муктажыктарын тоготпогондук. Социалдык-педагогикалык начарлангандык. Үй-бүлө - ырайымсыз мамилени башынан өткөргөн бала үчүн реабилитациялык фактор болуп саналат. Үй-бүлөдөгү зомбулукту башынан өткөргөн балдарга жардам көрсөтүү борбору.
11.20-11.40 11.40-12.00	Жупташып иштөө	Көнүгүү: кагазга төмөнкү суроого жооп бергиле: «Ырайымсыз мамилени башынан өткөргөн бала үчүн үй-бүлө кантип реабилитациялык фактор боло алат»? - Ырайымсыз мамилени башынан өткөргөн асырап алынган баланы тарбиялоо жөнүндө сунуштамага сиз эмнелерди кошумчаламаксыз же алымча кылат элеңиз? Суроолор жана жооптор. Талкуу
12.00-12.45	4-сессия. Позитивдүү тартип	
	Тарбиялоонун максаты. Позитивдүү тартип түшүнүкү. Жылуу мамилени түзүү жана мамилелер тутумун түзүү. Балдардын ортосундагы мамилени бекемдөө. Ата-эне менен балдардын натыйжалуу мамилеси.	

12.00 –12.30	<p>«Балдардын кызыкчылыктары» практикуму.</p> <p>Тапшырма:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ар кандай жаштагы балдардын кызыкчылыктарын талкуулоо; • Баланы биринчи жолу чакырып келгенде бала менен бирге өтүкөрүүгө мүмкүн болгон ар кандай сабактарды, оюндарды же иш-чараларды ойлоп табуу. <p>Биринчи топ 3-5 жаштагы баланы конокко чакырган учурду карап, тапшырма аткарат, экинчи топ 8-10 жаштагы баланы карашат. Андан ары катышуучулар өзүнүн ишинин жыйынтыктарын көрсөтүшөт, ал эми алып баруучу бардык варианттарды тактага же ватман барагынын бетине жазат.</p> <p style="text-align: center;"><u>«Басымга туруштук берүү» психодинамикалык оюн.</u></p> <p>Максаты: катышуучуларга ата-эненин авторитетинин басымына кантип каршылык кыларын көрсөтүү, тарбиялоо процессинде балага жасалган басымдан ата-эненин баш тартуу максатын жогорулатуу көндүмүн түзүү .</p> <p>Жүрүшү.</p> <p>Бир катышуучу - «бала» «иттин» позасында турат (төрт аяктап). Башка 3-4 катышуучу – «ата-эне», «ага-эже», «чоң ата-чоң апа» алаканын баланын аркасына коет. «Бала» катышуучунун тапшырмасы бутуна толук турушу керек. Топ аны далыга басып тургузбай жатат.</p> <p>Талкуу.</p> <p>Бул көнүгүүнүн жүрүшүндө катышуучулар кандай сезимдерди баштан өткөрүштү. Баланы басуу учурунда оз оюнду билдирүү, демилге көтөрүп, өз алдынчалуулукту көрсөтүү кыйынга турат. Айланасындагылар аны баш ийдирип, башкарып алышат (манипуляциялайт).</p> <p>Мунун баары көпчүлүк ата-энелер жасаган тарбиянын максатынан бир топ айырмаланат. Ата-энелер тарбиялоо жолу катары балага басым жасоодон баш тартуулары керек.</p> <p>Эскерткич менен иштөө.</p> <p>«Бала үчүн кандай ата-эне болууну каалайсыз?» эскерткичи</p> <ul style="list-style-type: none"> • Балага ата-эненин шартсыз сүйүүсү зарыл – эч кандай жагдайлардан, баланын жүрүм-турумунан, анын ийгиликтеринен же кемчиликтеринен көз карансыз сүйүү. • Бала ата-энеси аны сыйларын, бала кандай болсо ошондой кабыл аларын, балага ишенерин сезиши керек. • Эч бир учурда бала ата-энесинен коркпошу керек. • Мүмкүн болушунча чечим кабыл алуу эркиндигин балага калтыруу керек, анын сокур баш ийүүсүн талап кылбоо керек. • Баланы жазалоодон көрө бир нерсеге кызыктыруу керек. • Бала менен болуп жаткан сезимдерге түшүнүү менен мамиле кылуу керек, сынаган эскертүүлөрдү жасабоо керек.
12.50-13.00	Суроолор жана жооптор. Тренингдин жыйынтыгын чыгаруу.

Тренердин кошумча материалдары

1-сессия. Асырап алуучу үй-бүлөнү түзүүнүн түшүнүгү жана тартиби

Асырап алуучу үй-бүлөнүн өзгөчөлүгү. Асырап алуучу үй-бүлөнү уюштуруу тартиби. Камкорчулук кылуу жана асырап алуучу үй-бүлөнүн айырмасы. [Асырап алуучу ата-энелердин укуктары жана милдеттери](#)

Асырап алуучу үй-бүлөнү түзүүнүн баскычтары

Биринчи баскыч. Бала жөнүндө маалымат алуу.

Экинчи баскыч. Бала менен таанышуу.

Үчүнчү баскыч. Конокко чакыруу.

Төртүнчү баскыч. Асырап алуучу үй-бүлөнү тариздөө.

Асырап алуучу үй-бүлө - бул жетим балдарга гана эмес, ата-энесинин камкордугусуз калган балдарга да камкорчулуктун жана көзөмөлчүлүктүн түрлөрүнүн бири. Жөнөкөй үй-бүлө менен асырап алуучу үй-бүлөнүн ортосунда олуттуу айырмачылыктар бар. Биринчиден, фостердик үй-бүлө аны менен камкорчулук жана көзөмөлчүлүк органынын ортосунда келишим түзүү жолу менен баланы тарбиялоого алуусу. Пайда болгон мамилелер эмгек кодекси менен эмес, Кыргыз Республикасынын жарандык кодекси менен жөнгө салынат. Баланын фостердик үй-бүлөдө болуу мөөнөтү, ошондой эле аны багуу шарттары келишимдин жоболору менен аныкталат.

Асырап алуучу үй-бүлө жөнүндө жобого ылайык - асырап алуучу ата-эне же асырап алуучу үй-бүлө асырап алынган бала жөнүндө келишим боюнча тарбиялап жаткан Кыргыз Республикасынын жараны (же үй-бүлө) болуп саналат;

Асырап алуучу ата-эне 30 жашка толгон, бирок 65 жаштан ашпаган, даярдалган, тандалып алынган жана талапкерлиги балдар иштери боюнча комиссия тарабынан жактырылган асырап алуучу ата-эне болуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө ыйгарым укуктуу органдан корутундусун алган Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодексинин 83-беренесинин 1-бөлүгүнүн 1-11-пункттарында көрсөтүлгөн адамдарды кошпогондо, Кыргыз Республикасынын жарандары боло алышат.

Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодексине ылайык, асырап алуучу үй-бүлө жарандардын (жубайлардын же жеке жактын) өтүнүчү боюнча түзүлөт, алар жетим балдарды жана ата-энесинин камкордугусуз калган балдарды үй-бүлөдө, анын ичинде тарбия берүү мекемеси, медициналык мекеме, калкты социалдык жактан коргоо мекемеси же башка ушул сыяктуу мекеме келишимдин негизинде үй-бүлөдө тарбиялоо жана чогуу жашоо үчүн өз ыктыяры менен алышат.

Балдарды асырап алуучу үй-бүлөгө өткөрүп берүү тартиби Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилет.

Асырап алуучу үй-бүлөгө тарбиялоо үчүн балдарды жайгаштыруунун түрлөрү:

- Шашылыш жайгаштыруу — эгер бала коркунучта же ата-энеси тарабынан ташталган (калтырыган) болсо, бир нече саатка же бир суткага чейин;
- Кыска мөөнөттүү жайгаштыруу — бир айга чейинки мөөнөттө;
- Орто мөөнөттүү жайгаштыруу — алты айга чейинки мөөнөттө;
- Узак мөөнөттүү жайгаштыруу — алты айдан ашык мөөнөткө;
- Мезгил мезгили менен жайгаштыруу — бир нече күнгө, дем алыш же майрам күндөрү.

Асырап алуучу үй-бүлөнүн өзгөчөлүгү. Асырап алуучу ата-энелер менен алардын асырап алынган балдардын ортосундагы мамиледе сезимталдык, боорукердик, ак ниеттик, инсанды урматтоо, баланы урматтоо, анын кемчиликтерине жана жагымсыз жүрүм-турумдарына сабырдуулук, адилеттүүлүк, сүйүү жана камкордук үстөмдүк кылышы керек. Асырап алуучу ата-энелер камкордукка алынгандардын жашоо мейкиндигин уюштурууга, ага кыйыр түрдө таасир этүүгө, баарлашууда педагогикалык жактан максатка ылайыктуу аралыкты түзүүгө көңүл буруулары керек. Ар кандай тарбиялык иш-аракеттерде импульсивдүүлүк, ачуулануу болбошу керек, ал эми тарбиялык иш-аракеттерде токтоолук, кыраакылык, ойлонуу үстөмдүк кылышы керек.

Чоңдор турмуштук оор кырдаалда баланын дайыма коопсуздук тармагын жетекчиликке алышы керек, мүмкүн болгон рецидивдерге даяр болушу керек, асырап алынган баланын турмуштук көндүмдөрүн кайра калыптандырууга кайтып келүү жана баарын кайра баштоо зарылдыгын түшүнүү керек.

Асырап алуучу үй-бүлөлөрдө тарбиялоочу иштердин төмөнкүдөй багыттары болот:

- **Сактоо менен калыбына келтирүү.** Анда асырап алынган баланын физикалык, психологиялык (эмоционалдык), социалдык саламаттыгынын нормалдуу өнүгүшү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү каралган.
- **Жалпы өстүрүүчү.** Ал асырап алынуучу үй-бүлөдө атайын түзүлгөн тарбиялык кырдаалдар процессинде баланын индивидуалдуулугун өнүктүрүүнү камтыйт. Бул жерде негизги көңүл баланын дараметин өнүктүрүүгө, анын окуу жөндөмдүүлүгүнө бурулат.
- **Социалдык багыттоочу.** Ал асырап алынган бала менен эмоционалдык байланыштарды түзүүгө, анын позитивдүү социалдык жыргалчылыгын өнүктүрүүгө, анын жашоосунун коопсуздугуна, өзүнүн коопсуздугуна багытталган.

- Эгер сиз мекемеде тарбияланган баланы кабыл алган болсоңуз, анда анын үй-бүлөдө болгон алгачкы күндөрү жана жумаларында ал кызыктай көрүнгөн жүрүм-турумга дуушар болушу мүмкүн.

Себеби, дээрлик бардык балдар үйлөрүндө аларды уюштуруунун өзгөчөлүгүнө байланыштуу балдарды тарбиялоонун окшоштук ыкмасына дуушар болуп, баланын индивидуалдуулугун басып, катаал нормалар менен эрежелердин адатын калыптандырат. Дагы бир фактор болуп, мындай мекемелерде эркектердин дээрлик жоктугу жана ошого жараша балдардын алар менен баарлашуу тажрыйбасы саналат. Күнүмдүк режимдин кескин өзгөрүшү, байланыш чөйрөсүнүн кеңейиши, кадимки чөйрөдөн бөлүнүү тынчсызданууну, уйкунун бузулушун, аппетиттин бузулушун, кыймыл-аракеттин бузулушунун жана аракеттериңизге жана сөздөрүңүзгө адекватсыз реакцияларды жаратышы мүмкүн.

Эсте тутуңуз:

1. Бала катуу режимде тарбияланчу, аны дароо эмес жана акырындап өзгөртүүгө аракет кыл. Балага мекемеде кандай режим болгондугун билиңиз. Ал режим алмашканда кандай реакцияларды көрсөттү. Эгерде ал башкаларга караганда кечирээк уктаганды жактырса, анда сиздин үйүңүздө режим ушул тарапка жылышсын, бирок көп эмес.
2. Тамак-ашка болгон каалоосун, эмне жегенин билиңиз. Бала сиздин оюңузча, балык, мөмө-жемиш, жашылча сыяктуу эң баалуу азыктардан баш тарта турган болсо, талап кылбаңыз. Кабатыр болбоңуз, убакыттын өтүшү менен ал баарын өзү жей баштайт.
3. Анын үстүнө жаны оюнчуктарды толтуруп салбаңыз, алар сөзсүз түрдө ырахаттанышынын себеби болбойт. Көнүмүш эмес оюнчуктар кичинекей баланы коркутуп коюшу мүмкүн. Мүмкүн болсо мекемеден ал көнүп калган оюнчукун сураңыз. Үйдө ага мекемеден тааныш болгон кээ бир элементтерди кайра жаратууга жана аны тааныш жана жагымдуу сезүүгө аракет кылыңыз.
4. Балаңызды эмоционалдык окуялар менен ашыкча жүктөбөңүз. Башында башка чоңдор жана балдар менен жолугушууларды чектеңиз. Коноктор жана туугандар бала бир аз көнүп, үйдө өзүн ишенимдүү сезгиче, бир жума күтө алышат.
5. Эгерде сизде үй жаныбарлары бар болсо, өзгөчө этият болуңуз жана процесстин бардык катышуучуларынын жакшы маанайы менен жылмакай жана достук маанайда тааныштырууга аракет кылыңыз.
6. Эгерде балага тамак-ашта же оюнчуктарында өзгөчө жаккан нерсеси болсо, анын баарын жана өтө чоң өлчөмдө бир берүүгө аракет кылбаңыз. Бул жерде «бир жолу жана аягына чейин» принциби иштебейт, бирок балада олуттуу бузулууларга же аллергиялык реакцияларга алып келиши мүмкүн. Бала үчүн бул учурда ченемдүүлүк жана акырындык анын бир нерсесинин жетишсиздигинин ордун толтуруу чараларынан алда канча маанилүү.

7. Үйрөтүүчү жүктөмдөрдү көбөйтүүгө шашпаңыз. Биринчи этапта баланы ашыкча жүктөбөгөнгө аракет кылыңыз. Ал үйдө өзүн коопсуз сезиши керек, бул жерде эң негизгиси - туруктуулук жана ашыкча жаңылыктын жоктугу, ага аз-аздан берүү жетиштүү болот. Ал тургай, улуураак балдар, аларга канчалык көп жана мүмкүн болушунча тезирээк баарын бергиң келсе да, жаңы таасирлер менен ашыкча жүктөө үчүн шашпаңыз. Узак сейилдөө же клубдарга, музейлерге жана майрамдарга саякат кылуунун кереги жок. Адегенде алар үй менен жетиштүү таанышуусуна мүмкүндүк бериңиз.
8. Бала дароо эле өн эмоционалдык байланышты берет деп ойлобоңуз. Ал сиз жок кезде айкыныраак билдириши мүмкүн.
9. Адегенде бала менен мүмкүн болушунча тез-тез бирге болууга, аны менен «көзмө-көзгө» кайрылып сүйлөшүүгө аракет кылыңыз. Аны менен ал эмнеге кызыкканы тууралуу сүйлөшүңүз, анын ар бир айтканын кунт коюп угунуз, бирок коркунучтуу окуяларга, уят сөздөргө кескин реакция кылбаганга аракет кылыңыз. Мурунку жашоосунун үрөйдү учурган, өзүн курмандык катары көрсөткөн оюндарды ойногон окуяларды айтып берсе, аны токтотпоңуз. Чогулган негатив чыгууну талап кылат жана аны бир күндө унутууга болбойт. Чыдамкай болуңуз. Убакыт, көңүл буруу жана сүйүү гана айыктырат. А өзүн коопсуз сезүүгө жардам бере турган жалгыз адам бул сиз.

Асырап алуучу үй-бүлөнү уюштуруунун тартиби. Асырап алуучу ата-эне болууну калаган жарандар асырап алуучу ата-эне болуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө корутунду алуу үчүн жашаган жери боюнча аймактык бөлүмгө арыз менен кайрылышат.

Арыз тушкөндөн кийин аймактык бөлүм төмөнкү иш-аракеттерди жүргүзөт:

- 1) арыз берилген күнү аны каттайт, арыз ээси менен аңгемелешүү жүргүзөт, багып алуу үй-бүлөнү түзүүнүн талаптарын жана тартибин түшүндүрөт;
- 2) талапкер менен чогуу жашаган, жашы жете элек балдары бар үй-бүлөнүн бардык бойго жеткен мүчөлөрү менен аңгемелешүү жүргүзөт, баланы (балдарды) тарбиялоого алуу каалоосунун жүйөсүн жана себептерин аныктайт. Баланы (балдарды) асырап алууну каалаган адамдын үй-бүлөсүнө мындай баруулардын жок дегенде бирөөсү талапкерге билдирбестен пландан тышкары болушу керек;
- 3) төмөнкү документтерди берүүнүн зарылчылыгы жөнүндө арыз ээсине билдирет:
 - арыз ээсинин паспортунун көчүрмөсү;
 - нике жөнүндө күбөлүк (эгер никеде турса);
 - жубайынын жазуу жүзүндөгү макулдугу (эгер никеде турса);
 - үй-бүлөнүн курамы жөнүндө жашаган жеринен маалымкат;

- жашаган жеринин менчик укугун тастыктаган документ жеб жашаган жеринен үй китепчесинин көчүрмө бөлүгү, же жашаган жеринин ижарасынын келишими;
- ички иштер органынын жазык жоопкерчилигине тартуу жөнүндө же соттолбогондугу тууралуу маалымкаты;
- Кыргыз Республикасынын Өкмөтү аныктоочу Тизмеге ылайык, баланы асырап алуучу үй-бүлөдө тарбиялоону каалаган адамдын ден соолугунун абалы жөнүндө жана анын үй-бүлө мүчөлөрүнүн оорулары жок экендиги жөнүндө мамлекеттик медициналык-профилактикалык жана медициналык-социалдык уюмдун медициналык корутундусу, эгер оорулары бар болсо, адам багып алуучу, камкорчу (көзөмөлчү) жана асырап алуучу ата-эне деп таанылышы мүмкүн эмес;
- жумушунан мүнөздөмө же жашаган жериндеги кошуналарынын пикири (3 адамдан кем эмес);

4) бардык документтерди алгандан кийин 5 жумушчу күндүн ичинде, Асырап алуучу үй-бүлө жөнүндө жобонун 2-тиркемесине ылайык асырап алуучу үй-бүлөлөрдөгү балдарды багуу жана тарбиялоонун, асырап алуучу ата-энелерге колдоо көрсөтүүнүн минималдуу стандарттарынын талаптарын эске алуу менен жашоо шарттарын изилдөөнү жүргүзөт (асырап алуучу үй-бүлөлөрдөгү балдарды багуу жана тарбиялоонун минималдуу стандарттары, асырап алган ата-энелерге колдоо көрсөтүү) жана акт түзүлөт;

5) оң чечим кабыл алынган учурда аймактык бөлүм арыз ээсин каттайт жана ыйгарым укуктуу органга арыз ээсин багып алуучу ата-энелерге талапкерлерди даярдоо боюнча окуудан өтүү үчүн арыз жөнөтөт;

б) арыз ээсин ыйгарым укуктуу орган тарабынан уюштурулган окууга жөнөтөт.

Асырап алуучу ата-энеге талапкерлердин статусун алуу ата-энесинин камкордугусуз калган балдар жөнүндө Мамлекеттик маалымат банкына анын маалыматтарын киргизүү үчүн негиз болуп саналат.

Камкорчулук жана асырап алуучу үй-бүлөнүн айырмасы

Көптөгөн жарандар асырап алуучу үй-бүлөлөрдү жана камкорчуларды жөн эле аралаштырып алышат, бирок чындыгында булар бир аз башкача түшүнүктөр. Бул эки түшүнүктүн ортосундагы айырмачылыктар төмөнкүдөй:

- Баланы асырап алуучу үй-бүлөгө алганга караганда камкорчулукту уюштуруу жана алуу кыйыныраак;
- Асырап алуучу үй-бүлөлөр, камкорчулуктан айырмаланып, контракттын мөөнөтү ичинде ай сайын бир балага акчалай төлөм кепилдиктерин алышат;

- Камкорчу бала менен жолугушууга жана баарлашууга тыюу салууга толук укуктуу. Асырап алуучу үй-бүлөлөрдө баланын жана туугандарынын жолугушууларына тыюу салынбайт.

Асырап алуучу ата-энелердин укуктары жана милдеттери (асырап алуучу атанын же эненин)

Асырап алуучу ата-эненин укуктары:

- 1) асырап алуучу үй-бүлөгө өткөрүлүп берилүүчү баланын (балдардын) ден соолугу, психологиялык абалы жана физикалык өнүгүүсү жөнүндө маалымат алуу;
- 2) баланы коргоо боюнча жеке планды иштеп чыгууга (кайра кароого) катышууга, асырап алуучу балага (балдарга) тиешелүү маселелерди чечүүдө БКЖП (баланы коргоо боюнча жеке план) өзгөртүү боюнча сунуштарды киргизүүгө;
- 3) асырап алынган баланы (балдарды) тарбиялоонун формасын жана ыкмасын өз алдынча аныктоо, БКЖП (баланы коргоо боюнча жеке план) ылайык асырап алынган баланын (балдардын) жашоосунун учурдагы маселелерин чечүү;
- 4) тиешелүү органдарга кайрылуу, билим берүү, саламаттыкты сактоо тутумунун адистеринен, социалдык коргоо, укук коргоо органдарынан баланын (балдардын) тарбиялоо жана өнүктүрүү маселелери боюнча консультация алуу;
- 5) окуудан өтүүгө, кесиптик компетенттүүлүктү жогорулатууга;
- 6) асырап алынган баланы (балдарды) багуу жана тарбиялоо боюнча төлөмдөрдү өз убагында жана толук өлчөмдө алуу, баланын (балдардын) муктаждыктарын эске алуу менен чыгымдарды өз алдынча пландаштыруу жана бөлүштүрүү.

Асырап алуучу ата-энелердин милдеттери:

- 1) ата-эненин камкордугусуз калган баланы (балдарды) жайгаштыруу, багуу жана тарбиялоо үчүн үй-бүлөгө кабыл алуу;
- 2) асырап алуучу үй-бүлөлөрдөгү балдарды багуу жана тарбиялоонун минималдуу ченемдерине ылайык асырап алынган баланын (балдардын) жашоосу, багуусу жана өнүгүшү үчүн зарыл шарттарды камсыз кылуу, асырап алган ата-энелерге колдоо көрсөтүү (мындан ары - минималдуу ченемдер);
- 3) балдарды коргоо чөйрөсүндөгү мыйзамдарга ылайык Келишимде көрсөтүлгөн ыйгарым укуктардын чегинде тиешелүү мекемелерде жана уюмдарда асырап алынган баланын (балдардын) кызыкчылыктарын көрсөтүүгө;
- 4) жашына жана жеке керектөөсүнө ылайык билим берүү уюмдарына асырап алынган баланын (балдардын) катышуусун камсыз кылуу.

асырап алынган баланын ден соолугуна байланыштуу билим берүү уюмдарына балдардын бара албаган учурларында окуу туунун мыйзам тарабынан белгиленген формасында билим алуусун камсыз кылуу;

- 5) асырап алынган баланын (балдардын) өз убагында медициналык кароодон өтүшүн, кам көрүлүшүн жана дарыланышын камсыз кылуу;
- 6) багуу, тарбиялоо жана жеке керектөөлөрүнө ылайык анын өнүгүшү үчүн асырап алынган баланын (балдардын) төлөмүн толук өлчөмдө пайдалануу;
- 7) БКЖП (баланы коргоо боюнча жеке план) каралган иш-чараларды жүзөгө ашыруу, балдарга жана балдары бар үй-бүлөлөргө кызмат көрсөтүүчү мекемелер, уюмдар менен өз ара аракеттенүүгө;
- 8) БКЖП (баланы коргоо боюнча жеке план) ылайык жана аймактык бөлүмдүн макулдашуусу боюнча асырап алынган баланын (балдардын) ата-энеси/мыйзамдуу өкүлү, туугандары, мүмкүн болуучу камкорчусу (көзөмөлчүсү) менен жолугушууларды жүргүзүүгө көмөк көрсөтүү;
- 9) Асырап алуучу үй-бүлөнү социалдык жактан коштоону жүзөгө ашырган аймактык бөлүм менен кызматташуу. Аймактык бөлүмдүн кызматкерлеринин үйүнө баруусуна жана асырап алынган бала (балдар) менен байланышуусуна тоскоолдук кылбоо;
- 10) асырап алынган баланын (балдардын) ден соолугунун, психологиялык абалынын өзгөрүшү же бала менен болгон башка олуттуу окуя (асырап алган үй-бүлөдөн өзүм билемдик менен кетип калышы, селсаяктык, зордук-зомбулук, ырайымсыз мамиле), асырап алынган баланын (балдардын) жашоосуна терс таасирин тийгизиши мүмкүн болгон башка маанилүү фактылар жөнүндө аймактык бөлүмгө токтоосуз билдирүүгө;
- 11) жашаган жерин алмаштыруу ниети жөнүндө аймактык бөлүмгө көчүүгө кеминде бир ай калганда жазуу жүзүндө билдирүүгө, ал эми шашылыш көчүү зарыл болгон учурда, жөнөп кеткенге чейин бир сутканын ичинде билдирүүгө;
- 12) асырап алган үй-бүлөнүн асырап алынган бала (балдар) менен бирге калктуу конуштун сыртына анын чыгуу узактыгы эки жумадан ашкан кыска мөөнөттүү чыгуусун аймактык бөлүм менен макулдашат, башка формада болсо, эгер чыгуу узакт болсо 1 айдан ашат
- 13) асырап алынган баланы (балдарды) багуу, тарбиялоо жана билим берүү үчүн асырап алган үй-бүлөдө жагымсыз шарттар келип чыккандагы жөнүндө аймактык бөлүмгө маалымдоо;
- 14) баланын жана анын үй-бүлөсүнүн жеке дайындарын коргоо чөйрөсүндө Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын талаптарын сактоого;
- 15) асырап алган үй-бүлөнүн ишмердигин жылдык баалоонун жыйынтыгы боюнча алынган аймактык бөлүмдүн сунушун аткарууга;
- 16) асырап алынган бала (балдар) жана анын (алардын) үй-бүлөлүк абалы жөнүндө маалыматтарды жайылтпоого;

- 17) баланын (балдардын) документтеринин (жеке ишин) сакталышын камсыз кылууга жана аларды баланын асырап алган үй-бүлөдөн кетүүсүндө аймактык бөлүмгө өткөрүп берүүгө.

Асырап алуучу үй-бүлөнү түзүүнүн баскычтары

Биринчи баскыч. Бала жөнүндө маалымат алуу. Сиз үчүн кандай бала менен мамиле түзүп кете аларыңыз жөнүндө ойлонуңуз. Бала темпераменти боюнча сизге жакын болсо жакшы болот, себеби эгер сиз токтоо жана этияттуу болсоңуз, бир жакка шашууну жактырбаган жана баарын кылдат кылган адам болсоңуз, сиз үчүн активдүү, бир орунда турбаган бала менен кыйын болот. Эгер тескерисинде сиз импульсивдүү, ал эми бала сизге карма-каршы мүнөздө болсо, баланын жай кыймылы сизди дайыма кыжырланта берет.

Бала менен таанышууга ашыкпаңыз, анын алдында адис менен сүйлөшүңүз. Бала жөнүндө берген маалыматка көңүл коюу менен мамиле кылыңыз. Бала жөнүндө төмөндөгүдөй суроолорду берүүнү унутпаңыз:

- Баланын туруктуу социалдык кызматкери барбы?
- Келечекте сиз ким менен байланышасыз?
- Баланын толук аты-жөнү, анын кандайдыр-бир өзгөчө аты барбы?
- Баланын жашы?
- Эмне үчүн бала асырап алуучу үй-бүлөгө жайгаштырылышына муктаж?
- Баланын юридикалык статусу кандай?
- Бала башка мамлекеттик мекемелерде жашаганбы (балдар үйү, ымыркайлар үйү)?
- Бала асырап алуучу үй-бүлөгө жайгашуусуна кандай реакция кылат? Болуп жаткандар окуялар боюнча баланын ою кандай?
- Баланын биологиялык үй-бүлөсүндөгү жагдай кандай?
- Баланын бир туугандары, агасы, эжеси барбы?
- Баланын дени сакпы?
- Баланын аллергиялык реакциялары барбы?
- Бала же өспүрүм ырайымсыз мамилеге дуушар болгонбу (эгер «ооба» болсо, балага эмне болгон)?
- Баланын мектептеги жетишкендиктери кандай?
- Бала эмнеге кызыгат?
- Кандай балдар менен ойногонду жактырат?
- Жакшы көргөн тамагы?
- Баланын жүрүм-турумунда кандайдыр бир көйгөйлөр барбы?
- Бала менен биринчи жолугушууга эмне даярдап коюу керек?
- Асырап алуучу ата-эненин эмгек акысынын көлөмү канча, балага кандай жеңилдиктер жана компенсациялар каралган?

Баланын сүрөтүн сөзсүз түрдө көрүңүз, тарбиячысы, психологу, дарыгери, социалдык кызматкери менен сүйлөшүңүз, кандай оорулары бар, кандай оорулар менен ооруган, баланын сүйүктүү китептери жана оюнчуктары, кыймылдуу оюндар менен ойногонду жакшы көрөрү, эмдөөдөн коркор коркпосу жөнүндө сураңыз.

Баланын психикалык өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрү.

Балдардын психикалык өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрү. Ата-энесинин камкордугусуз калган балдар көбүнчө бакубат үй-бүлөлөрдүн балдарынан ден соолугу боюнча айырмаланып турат. Ата-эне тараптан туруктуу кам көрүлбөй өсүп жаткан балдар бир катар өзгөчөлүктөргө ээ, бирок бул дайыма эле оорукчан же өнөкөт оорусу бар дегенди билдирбейт. Көпчүлүк айырмачылыктар функционалдуу, б.а. эгер баланын ден соолугуна көбүрөөк көңүл бурулса аларды оңдоого болот.

Көбүнчө ата-энесинин камкордугусуз калган балдарда физикалык өнүгүүнүн артта калуусу байкалат, ал теңтуштарына салыштырмалуу баланын боюнун жана салмагынын төмөндөшү менен байкалат. Үй-бүлөгө жайгаштырылгандан кийин, туура тамактануу жана активдүү жашоо образы менен тарбияланган балдар теңтуштарын оңой эле кууп жетип алышат.

Балдардын психикалык өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрү. Баланын психикасы абдан ийкемдүү, ал эми үйдөгү мээримдүү атмосферада бала тез эле кадимки абалына келет. Балдар нерв системасынын начарлашы менен байланышкан астениялык шарттарга дуушар болушу мүмкүн. Бала дайыма алсыздыкты сезет, чарчоо күчөйт, ал тез-тез маанайдын өзгөрүшү менен мүнөздөлөт, кыжырдануу жана көз жаштын жогорулашы менен мүнөздөлөт, уйку бузулушу мүмкүн.

Коркуу невроздуу балдардын бир нерседен же кимдир бирөөдөн корко башташы менен көрүнөт. Бул 4-4,5 жаштагы бала бир нерседен корксо, анда бул нормалдуу деп эсептелет. Ошентип, ал өзүнүн «ички программасын» иштеп чыгат - ал коркконду үйрөнүшү керек, сак болууга үйрөнүшү керек. Эгерде коркуу сезими күчөп кетсе же туруктуу болуп калса, анда бул адиске кайрылууга белги болуп саналат. Коркуу ар кандай жолдор менен көрүнүшү мүмкүн. Көбүнчө бала караңгы бөлмөдө жалгыз уктап албайт, ал жаман адамдардан, жаныбарлардан, фантастикалык каармандардан коркушу мүмкүн. Балдар, өзгөчө жаш окуучуларда, мектеп фобиялары болушу мүмкүн. Өспүрүмдөр көбүнчө өлүмдөн коркушат жана жакындары үчүн коркушат.

Бакма ата-эне баласына баш ийбесе кайра балдар үйүнө берем деп эч качан айтпашы керек! Балада жакын адамын жоготуудан коркуу сезими бар, мындай коркутуулар анын ишенимсиздик, тынчсыздануу, өзүнө ишенбөөчүлүк сезимин күчөтөт!

Балдардын уйкусу жана аппетитинин бузулушу мүмкүн, өзгөчө жаңы үй-бүлөгө келгенде. Уйкунун бузулушу эки түргө бөлүнөт: бала уктай албайт, тескерисинче, бала өтө уйкулуу. Бала ашыкча активдүүлүктөн, толкундануудан улам уктай албайт. Баланын уйкусу күчөшү астеникалык абалга байланыштуу. Балдар тамактанбаган шарттан каалагандай жей турган абалга келгенде табиттин бузулушу пайда болот. Көбүнчө балдар көп жей башташат, запас топтошот (нан, таттууларды катып коюшат), бирок убакыттын өтүшү менен көбүнчө 1-3 айдан кийин бул жоголот. Тамактануу адаттары эң туруктуу жана күчтүү болуп саналат. Ошондуктан, акырындык менен жана кылдаттык менен жаңы тамактарды киргизүү керек.

Интеллектуалдык өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрү. Балдар үйүнө түшкөн дээрлик бардык балдардын кандайдыр бир интеллектуалдык көйгөйлөрү бар: билимдин чектелүү запасы. Жекече психикалык функциялардын жетишсиз калыптанышы, акыл-эс ишинин төмөндүгү, акыл-эсинин артта калышы, педагогикалык кайдыгерлик.

Педагогикалык кайдыгерлик – интеллектуалдык маалыматтын жетишсиздигинен билимдин жана жөндөмдүн жетишсиздиги.

Мектеп көйгөйлөрү көбүнчө балдардын эмоционалдык кыйналуусу менен байланышкан. Оор тажрыйбалар, тынымсыз ички стресс көп психикалык жана физикалык күчтү алып кетет. Баланын көңүлүн сабакка топтоо кыйын. Ал тез чарчайт. Депрессиялык маанай окуу жөндөмдүүлүгүн ишке ашырууга тоскоол болот.

Бала ийгиликтүү өсүшү үчүн, *төмөнкүлөр зарыл болот:*

- Жакын чоң адамдар менен туруктуу позитивдүү баарлашуу. Биргелешкен сейилдөөлөр, оюндар, уктаар алдында баян - мунун баары «позитивдүү баарлашуу», үй-бүлөнүздө мүмкүн болушунча көбүрөөк болсун;
- Анын негизги физикалык жана психологиялык муктаждыктарына кам көрүү. Негизги физикалык керектөөлөр же муктаждыктар тамак-аш, уйку, жылууулук, баш калкалоочу жай, таза аба, күн нуру болуп саналат. Кыймыл, эс алуу, оорулардын жана травмалардын алдын алуу. Негизги психологиялык муктаждыктар - байлануу жана сүйүү муктаждыгы;
- Чоң адамдардын чыдамкайлыгы. Тынчтык жана сабырдуулук. Сабырдуулук сизге абдан керек. Баланын миң жолу кайра кайталап бере берген «Эмне үчүн?» деген суроосуна кыжырданбастан, чыдамкайлык кылыңыз. Бала айлардын аталыштарын жаттай же эстей албай жатканда. Бир нече күндөн бери үйрөтүп келе жатсаңыз да сиз каалагандай кылбай жатса жа чыдамкайлык көрсөтүңүз.
- Оптимисттик көз караш.
Зарыл учурда адистерге кайрылуу керек.

Балдардын эмоционалдык өнүгүшүнүн өзгөчөлүктөрү. Ата-эненин камкордугунан ажыраган балдар, жаш курагына карабастан, эмоционалдык чөйрөдө көп кыйынчылыктарга туш болушат. Бул агрессивдүүлүктү

жогорулатуу, ачуулануу, көз жашы менен мүнөздөлүшү мүмкүн. Анын маанайы эч кандай себепсиз эле кескин өзгөрүшү мүмкүн. Мындан тышкары, ал сүйүүнүн көрүнүштөрүн такыр түшүнбөй калышы мүмкүн - эгер сиз аны кучактап өпкүңүз келсе, качыңыз жана жашыныңыз. Эмоционалдык бузулуулар, адатта, байлануу сезиминин бузулушу менен калыптана элек же калыптанган балдарда болот. Маанилүү адамдар менен терең эмоционалдык байланыштар бала үчүн жашоонун негизи жана булагы болуп кызмат кылат. Алар дүйнөгө негизги ишеним артат, курчап турган дүйнөнү активдүү таанып-билүүгө жана толук баарлашууга шарттарды түзөт.

Адамдын туура өнүгүшү үчүн адекваттуу өзүн-өзү баалоо маанилүү. Өзүн-өзү сыйлоо канчалык жогору болсо, бала өзүн ошончолук ишенимдүү алып барат, ага кыйынчылыктар жана көйгөйлөр менен күрөшүү оңой болот.

Балаңыз менен баарлашууда анын өзүн-өзү сыйлоосун жогорулатууга аракет кылыңыз. Бул үчүн:

- кичинекей ийгиликтерин байкап, аларга кубаныңыз;
- аны башка балдар менен эмес, кечээги өзү менен гана салыштырыңыз;
- аны конкреттүү жетишкендиктери үчүн мактап, ал сиз менен жашап жатканына сүйүнүңүз;
- мактоо менен айыптын 5:1 катышын сактаңыз
- балага ката кетиругө, өз пикирин, тандоо укугуна ээ болууга мүмкүнчүлүк бериңиз
- ага досторду табууга жардам бериңиз
- Мектептеги баа баланын бакубаттуулугунун негизги жана жалгыз көрсөткүчү эмес экенин унутпаңыз.

Эмоционалдык өнүгүүнүн ар кандай бузулууларынын келип чыгышында да, аларды жеңүүдө да жакынкы чөйрө менен эмоционалдык байланыштын өзгөчөлүктөрү чечүүчү роль ойнойт.

Биз баланын өткөн тажрыйбасын жокко чыгара албайбыз, бирок биз ага азыркы учурда жардам бере алабыз жана ошону менен анын келечегине таасир эте алабыз.

Экинчи баскыч. Бала менен таанышуу.

Бала менен жолукканда, сага төмөнкүлөр жардам берет:

- аңгемелешүүнүн жүрүшүндө сиз ага бет буруп туруңуз
- көз менен байланышта болуңуз
- эгер сиз отургучка баланын жанына отурсаңыз, бала кичинекей болсо жана сизге баш көтөрүү менен караса ыңгайсыз ага болот
- эгерде сиз бала каалаган психологиялык аралыкты аныктасаңыз
- баланы кунт коюп уксаңыз

- эгерде сиз балага көп суроолорду бербесеңиз, тескерисинче, ага өзүңүз же үй-бүлөңүз жөнүндө айтып бериңиз
- эгерде сиз эмоционалдык жактан токтоо болсоңуз - биринчи жолугушууда аны көкүрөгүңүзгө кысбашыңыз керек, бул баланы коркутуп коюшу мүмкүн

Баланы чарчатпоо үчүн жана өзүңүз да чарчабаш үчүн биринчи барууну кечиктирбеңиз. Бала менен коштошуп, кайра келесинби десе эч качан алдаба. Эгер ишенбесеңиз, ага чынчылдык менен «билбейм» деп айтканыңыз жакшы.

Бардык балдар ар кандай экенин жана өзүн башкача алып жүрөрүн унутпаңыз. Кимдир бирөө сени дароо апа, ата деп чакырышы мүмкүн, өбүп, кучакташы мүмкүн. Бирөөсү тескерисинче, жакындагандан коркуп ыйлап калат.

Биз сизге, асырап алынган балага атынан кайрылып, ата-энелигиңизди таңуулабашыңызды кеңеш кылабыз, үй-бүлөдө бир топ нейтралдуу баарлашуу стилин сактоо жакшы.

Үчүнчү баскыч. Конокко чакыруу

Биринчи баруунун убактысы бир-эки сааттан ашпайт, бара-бара убакытты көбөйтүүгө болот. Анан жөн гана дем алыш үчүн түнөп менен баланы чакыр.

Сиз бул сапарды колуктуга айлантпаңыз - досторуңуз жана туугандарыңыз аны кийинчерээк таанышууга үлгүрүшөт. Азырынча үйдө бала менен буга чейин тааныш болгон сиздин үй-бүлөңүздүн мүчөлөрүнүн болушу гана жетиштүү. Биринчи барганда баланы оор жүктөөнүн кажети жок - сиз дагы алар менен бардык оюндарды ойноого жана ага бардык китептерди окуп берүүгө убакыт табасыз. Эгер баары ойдогудай болсо, анда сиз баланы майрамдарга өзүңүздүн үйүңүзгө алып барсаңыз болот, бул этапта ата-эне келечек тууралуу убадаларды бербеш керек. Бала азырынча конок экенин жана андан ары эмне болору азырынча белгисиз экенин түшүнүшү керек. Ошондуктан, баланы уулум (кызым) деп айтууга болбойт, ошондой эле келечекке биргелешкен пландарды түзүү кереги жок.

Төртүнчү баскыч. Асырап алуучу үй-бүлөнү тариздөө

Мындан ары. Эгерде баары ойдогудай болсо, анда ата-эне документтерди даярдайт жана зарыл болгон учурда үй-бүлөлүк тарбиялык топту (ҮБ) түзөт, ҮБ балдар мекемесинин түзүмдүк бөлүмү болуп саналат жана көп учурда үй-бүлөлүк жашоонун мындай формаларын долбоорлоодо бала үчүн асырап алуу, камкорчулук (камкорчулук), фостердик үй-бүлө катары даярдоо этабы болуп саналат. Үй-бүлөлүк-тарбиялоо тобу, эреже катары эгерде бала фостердик үй-бүлөгө берилгенге чейин балдар үйүндө болсо анан түзүлөт.

Асырап алуучу үй-бүлөнү тариздөө - багуучу ата-эне болуу үчүн жашаган жери боюнча камкорчулук жана көзөмөлчүлүк органына бакма ата-эне болуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө корутунду берүү өтүнүчү менен арыз берүү зарыл.

Арызга төмөнкү документтер тиркелет:

-паспорт жана паспорттун көчүрмөсү

-кызмат ордун жана эмгек акысын көрсөтүү менен иштеген жеринен справка, же кирешеси жөнүндө декларациянын көчүрмөсү

-турак жайы бар экендигин тастыктоочу 7 жана 9 формалар

-жумуштан мүнөздөмө

-164/у-96 формасындагы ден соолугу тууралуу медициналык справка жана кырдаалга жараша башка документтер. Бул күбөлүккө төрт негизги диспансер өз корутундусун киргизиши керек: кургак учук, психоневрологиялык, тери-венерологиялык жана наркологиалык.

Соттолбогондугу жөнүндө маалымкат, автобиография, нике тууралуу күбөлүктүн көчүрмөсү, камкорчулук жана көзөмөлчүлүк органынын адистери сунуш кылынган документтердин бардыгын карап чыгып, үй-бүлөгө бала алгысы келген адамдардын жашоо шарттарын изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча акт түзүшөт. Андан кийин камкордукка алуу органдары бакма ата-эне болуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө чечим чыгарат. Багуучу ата-эне болуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө корутунду арыз берилген күндөн тартып 20 күндүн ичинде берилүүгө тийиш.

2-сессия. Багуучу баланы жана асырап алуучу үй-бүлөнү адаптациялоо

Асырап алынган баланы адаптациялоо. Багуучу баланын келиши менен үй-бүлөдөгү өзгөрүүлөр: үй-бүлө түзүмү, жашоо образы, режими, кыйынчылыктары. Бала асырап алууга жакындарынын реакциясы. Асырап алынган жана табигый балдар.

Багуучу бала үй-бүлөгө келгенде адаптация кандай өтөт?

Сиз жана бала үчүн адаптация мезгили келгенде - адаптация жана өзгөргөн чөйрөгө көнүү. Бул өтө татаал жана узак процесс, ал бир жылга жакын созулушу мүмкүн.

Тактап айтканда, бардык фостердик үй-бүлөлөр адаптациядан өтүшөт жана ал ар кимде ар кандай болот. Ар бир этапта бала да, ата-эне да белгилүү бир милдеттерге туш болушат, мамилелерди өнүктүрүүдө ушул мезгилге мүнөздүү болгон кыйынчылыктар пайда болот. Кесиптик коомчулукта баланын үй-бүлөгө ыңгайлашуусунун **төрт баскычын** бөлүп кароо адатка айланган.

Биринчи баскыч «Бал айы»

Бул этап бала үй-бүлөгө акыркы келгенге чейин башталат - анын биринчи жолу келгенде.

Бул бала менен ата-эненин ортосундагы мамилени өнүктүрүүнүн ыңгайлуу орто баскычы, анткени ал көп жоопкерчиликти талап кылбайт. Бул этапта баары жакшы жүрүп өтөт. Ата-эне баланы жакшы сезүүгө, анын көңүлүн көтөрүүгө, белек берүүгө, ага бардык топтолгон мээримдүүлүктү жана назиктикти берүүгө аракет кылышат. Бала жагууга болгон күчүн жумшайт. Ал кырдаалдан ырахат алат, ага жаңы үй-бүлөсү, жайлуу батири, жакшы мамилеси, жаңы оюнчуктары жагат. Кээ бир балдар сени дароо эле «апа» жана «ата» деп чакырышы мүмкүн.

Баланын сезимдерине кам көрүңүз, бул этапта ага карата токтоо болуңуз. Айрыкча биринчи этапта аны уул-кыз деп атап, аталыкты талап кылуунун кереги жок. Дагы бир эске алынышы керек болгон маанилүү жагдай: баланын көз карашы боюнча, ал туулган үй-бүлөсүн «нейтралдуу аймакка», балдар мекемесине кирген учурда эмес, ал фостердик үй-бүлөгө келгенде жоготот. Көбүнчө бала өзүн күнөөлүү сезет, өзүн чыккынчы сезет. Кандай болгон күндө да ал сиздин колдооңузга муктаж.

Жаңы тажрыйба балага терс таасирин тийгизерин унутпаңыз. Бала тынчсызданып, начар уктап калышы мүмкүн. Маанайында өйдө-ылдый болушу мүмкүн, баарын бир эле учурда жасаганга аракет кылышы мүмкүн. Сураныч, ага мүмкүн болушунча көңүл буруңуз. Бул мезгилде үй-бүлө мүчөлөрүнүн бири балага, жада калса чоңуна да жаңы жерге көнгөнгө жардам берүү үчүн эс алып кетсе жакшы болмок.

Баланы үйүңүз менен тааныштырыңыз, ал кайда, эмне кайдан күйгүзүлөт. Акырындык менен сиз жаңы мейкиндикти кеңейте аласыз. Көчөдө чогуу жүрүңүз. Балаңызга келечектеги бакчаны же мектепти, наабайкананы, почтаны, клиниканы, паркты көрсөтүңүз. «Балага жаңы тажрыйбаларды жүктөөгө аракет кылба! Анын психикасы чоң көлөмдөгү маалыматты көтөрө албайт. Ошондой эле, бул этапта балаңызга өтө тез жакындабаңыз. Ага да, сизге да жардам керек»

Экинчи баскыч «Мындан ары конок эмес»

Фостердик үй-бүлөдө адаптациянын экинчи этабы мамиле кризиси менен мүнөздөлөт. Сизге тил алчаак жана таттуу бала күтүлбөгөн жерден алмаштырылгандай сезилиши мүмкүн. Ал баш ийүүнү токтотот, сен каалагандай жүрбөйт. Сиз өз кезегинде баланы үй-бүлөңүзгө алып, туура кылдыңызбы деп ойлошуңуз мүмкүн? Сиз ката кетирдиңизби? Чын эле бала менен жалпы тил таба албай каласызбы? Тынчтаныңыз. Азыр сиз менен болуп жаткан нерсе табигый процесс жана көпчүлүк учурда үй-бүлөлүк мамилелердин туура өнүгүп жаткандыгынан кабар берет.

Кризистин негизги себептери.

Багуучу ата-энелерге ишеним пайда болуп, «эмоционалдык булактын» алсырашы.

Кандай кызыктай угулса дагы, бирок баланын жүрүм-турумунун начарлашы адистерди жана машыккан ата-энелерди кубандырган жакшы жышаан катары кабыл алынышы керек. Бала шарттуу түрдө «Айдын бал» деп аталган бүткүл мезгилдин ичинде чоңдорго жагууга абдан аракет кылган. Ал өзүнүн жүрүм-турумунда башкаларга жакпай турган көрүнүштөрдү ооздуктоого аракет кылган, ал жаңы ата-энелерге «жарай албай» жана аны баш калкалоочу жайга кайтарып алуудан корккон.

Бирок, өзүңүздү көпкө кармай албайсыз. Кысылган нерсе биринчи мүмкүнчүлүктө ачылат. Үй-бүлөдөгү бир калыпта, достук жана камкор мамиле – бул балага эмоционалдык чыңалуудан «коюуга», ага эркиндик берүүгө, «өткөн» жашоодо калыптанган кадимкидей стресстик кырдаалдарга жооп бере баштоого уруксат берүү. Чынында, ушул мезгилден баштап бала үй-бүлөгө өзүнүн чыныгы, толук эмес жагымдуу жактары менен ишене баштайт, бул мамиледеги жакындыктын белгиси. Бала «кууп кетпей турганын» сезет.

Ата-энеге болгон ишенимдин пайда болушу - тарбияланган үй-бүлөнүн жашоосунда абдан маанилүү учур, ал өзүн куттуктай алат.

Баланын пайда болгон талаптарга жана күтүүлөргө даяр эместиги.

Балким, өзүңүздүн каталарыңыз баланын жүрүм-турумунун начарлашына себеп болгондур. Балким, сен өзүң деле түшүнбөстөн баладан ыраазылык күтөсүң. Бала, албетте, сага ыраазы, бирок азырынча аны кантип билдирээрин билбейт. Ыраазычылык билдирүү жөндөмдүүлүгү - бул бала багып алган үй-бүлөдө үйрөнүшү керек болгон нерсе. Балким, сен балага ага караганда көбүрөөк билим жана жөндөм ыйгарып жаткандырсың. Балаңыз дароо мектепте жакшы окуйт деп күтпөңүз.

Балдардын асырап алуучу үй-бүлөдөгү ордун жана ролун толук түшүнбөгөндүктөн улам өсүп жаткан тынчсыздануу.

Бул жагдай кошумча кичинекей адамды тынчсыздандырышы мүмкүн. Бала өзүнүн келечеги тууралуу чоңдордун түшүндүрүүсүнө муктаж. Бирок мындай сүйлөшүүнү баштоодон мурун бул маселени социалдык кызматкерлер менен макулдашуу керек. Сүйлөшүү мындай болушу мүмкүн: «Ата-энең азыр сени бага албайт. Биз сага кам көрөбүз. Биз сени жакшы сезиш үчүн болгон күчүбүздү жумшайбыз»

Баланын буга чейинки болгон травматикалык турмуштук тажрыйбасы.

Бала үй-бүлөгө ишенгенде, ал өзүнүн «мурдагы» жашоосундагы үй-бүлө ичиндеги мамилелери жөнүндө символикалык түрдө айта баштайт. Ал жөн гана сезимдер жана иш-аракеттердин жардамы менен өзүнүн мурунку тажрыйбасынан өтүшү керек, бул ага мындан ары нормалдуу өнүгүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Каатчылык стадиясында асырап алынган бала тазалыкка же тескерисинче кирге ашыкча көңүл бурушу мүмкүн. Кээ бир балдар күтүлбөгөн жерден ден

соолугуна өтө тынчсыздана башташат. Даярдыгы жок ата-эне үчүн адаптациянын бул этабындагы баланын жүрүм-туруму үмүтсүздүк сезимин пайда кылып, мен «туура эмес» баланы алдым, мен бала менен күрөшө албайм, мен жаман мугалиммин деген жалган тыянактарга алып келиши мүмкүн. Бул оор мезгилден өтүү үчүн сиз асырап алуучу ата-эне катары сизде чоң жоопкерчилик бар экенин унутпашыңыз керек, андыктан оңой менен багынбаңыз. Адаптация процессинде балага чоңдорго караганда дайыма кыйыныраак болот. Эң оор учурларда, өзүңүзгө кайталаңыз: кризис асырап алуучу үй-бүлө үчүн зарыл.

- Кризис ар дайым ата-энелерге баланын көйгөйлөрүн ачууга жардам берет. Сизде аны жакшыраак таанып-билүүгө жана түшүнүүгө чоң мүмкүнчүлүк бар.
- Асырап алуучу үй-бүлөдө кризистик баскычты айланып өтүп, адаптациянын кийинки этабына өтүү мүмкүн эмес. Чечилбеген эмоционалдык көйгөйлөр кайра-кайра өздөрүн эске салып, үй-бүлөнү артка тартат.
- Кризистен өтүп, сиз керектүү ишенимге ээ болосуз, жогорку квалификациядагы мугалим болосуз, бул үй-бүлөнү чындоодо чоң ийгиликтерге жетишүүгө жардам берери шексиз.
- Бала да үй-бүлөдө өзүн ишенимдүү сезе баштайт: туура эмес иш кылса да, аны айдап кетирбешин анык билет.
- Кризистен ийгиликтүү өтүшү менен баланын тынчсыздануу деңгээли төмөндөп, өзүн-өзү сыйлоо сезими жогорулайт, бул ага үй-бүлө мүчөлөрү менен гармониялуу мамиле түзүүгө мүмкүндүк берет.

Үчүнчү баскыч. «Көнүшүү».

Бул этапта сиздин үй-бүлөңүз да кандайдыр бир көйгөйлөргө туш болушу мүмкүн. Көбүнчө ата-энелер үй-бүлөдө өз балдары бар болсо, аларга жетиштүү көңүл бурбай башташат. Асырап алынган балага көбүрөөк көңүл буруу өз балдарынын кыжырын келтирип, четке кагуусун, көрө албастыгын, козголоңун жаратышы мүмкүн. Алар, асырап алынган бала сыяктуу эле, өзүн жаман алып кете башташы мүмкүн, маанайы жана окуудагы көрсөткүчтөрү төмөндөшү мүмкүн.

Эреже катары, бул этапта асырап алган ата-эне да, бала да эркин дем ала баштайт. Бала өз үйүндө өзүн чындап сезе баштайт, үй-бүлөдө кабыл алынган жүрүм-турум эрежелерин кабыл алат. Баланын сырткы көрүнүшү өзгөрөт: салмак кошуп, теринин жана чачынын абалы жакшырып, аллергиялык реакциялар токтойт. Бала көбүрөөк көз карандысыз болуп, өзүнө ишене баштайт. Үй-бүлөдөгү ар кандай өзгөрүүлөр (үй-бүлө мүчөсүнүн өлүмү, командировкага кетүү, ооруп калуу жана ооруканага жаткыруу, баланын төрөлүшү, коноктордун узак убакытка келиши) балага жаңыдан көнүп баштаганда травматикалык таасир этиши мүмкүн экенин эстен чыгарбоо керек

Төртүнчү баскыч. «Мамилелердин турукташы».

Бул этапта үй-бүлө акыры үй-бүлөгө айланат. Ар бир адам бири-биринин жашоосунда кандай орунду ээлегенин билет, бардык үй-бүлө мүчөлөрү үй-бүлөлүк жашоого ыраазы. Асырап алган бала өзүн кандуу балдардай алып жүрөт, кандуу ата-энесинин тагдырына жана башка көйгөйлөргө тынчсызданса да, өзү үчүн, келечеги үчүн тынч. Бала бакчага же мектепке бара баштаганына кубанат. Эгерде бала жаңы үй-бүлөдө бактылуу болсо, анда ал өзүнүн мурунку жашоосу жөнүндө азыраак айтышы мүмкүн, кыйынчылыктарды эстеп. Анын жаңы кызыкчылыктары жана ага жетишпеген жаңы тиркемелери болот. Өз балдары алсыздарга жардам берүү боюнча баа жеткис турмуштук тажрыйбага ээ болушат жана ата-энелери менен сыймыктанышат. Алардын келечектеги өз үй-бүлөсүнүн ийгиликтүү болушу үчүн негиз түзүлөт. Бардык үй-бүлө мүчөлөрүнүн жана бүтүндөй үй-бүлөнүн жашоо сапаты жакшырат. Эч кандай учурда багып алган ата-энелер өздөрүн жана сезимдерин унутпашы керек. Анткени, жаңы үй-бүлөдө адаптация эки тараптан болот – бала жаңы чөйрөгө көнөт, бирок сиздер дагы ага көнүш керексиз! Ошондуктан, сиз да стресске кабылып жатканыңызды эстен чыгарбоо керек, сизге да жардам керек – жубайыңыздан, башка үй-бүлө мүчөлөрүңүздөн, социалдык кызматкерлерден, психологдордон. Жардам суроодон тартынбаңыз, бул сизди эмоционалдык бузулуулардан жана психосоматикалык оорулардан сактап калат.

Багуучу ата-эне адаптация учурунда эмнени эсте тутушу керек?

Мүмкүн, сиз балаңыз менен болгон мамилеңиз кандай болоорун өтө оптимисттик күткөн болушуңуз мүмкүн. Эгер баары сиз ойлогондой болбой калса, көңүлүңүздү чөгөрбөнүз. Ар нерсенин өз убактысы болот. Сиз сөзсүз гармониялуу, ишенимдүү мамилелерди түзө аласыз. Бакма ата-эне болуу бул белгилүү бир эмоционалдык, убактылуу жана башка чыгымдарды талап кылган иш экенин унутпаңыз. Жана башка жумуш сыяктуу эле эс алууну талап кылат. Бул өзүңүздү унутуп, баланын көйгөйлөрүнө толугу менен киришиниз керек дегенди билдирбейт. Бир аз эс алганча, бала менен сейилдеп, жардам бергенге жардам бере турган адамдар бардыр. Балага канчалык көңүл бурсаңыңыз дагы, өзүңүздү угууну эч качан унутпаңыз. Башка ата-энелер менен байланышта болуңуз.

Ата-энелердин балдары менен баарлашуусун жеңилдетүү үчүн кеңештер:

- бала ата-энеден чексиз сүйүүгө муктаж - эч кандай жагдайга, баланын жүрүм-турумуна, анын ийгиликтерине жана кемчиликтерине көз каранды эмес сүйүү
- бала ата-энесинин аны урматтаарын, аны кандай болсо, ошондой кабыл алып, ага ишенерин сезиши керек, бул баланын өзүнө жана ата-энеси менен болгон мамилесине ишенүүгө мүмкүндүк берет
- эч кандай шартта бала ата-энеден коркпошу керек
- баладан «сокур» баш ийүүнү талап кылгандан көрө, максималдуу деңгээлде чечим чыгаруу эркиндигин калтырган жакшы

- жазага караганда сыйлыктарды колдонгон жакшы
- бала менен болгон бардык нерсеге түшүнүү менен мамиле кылуу керек, аны сындабай, баланын «мурунку» жашоосундагы жүрүм-турумунун нормасы болгон нерсени сынга алуу–акылга сыйбаган нерсе.

Бул эскертүү жаңы шарттарга көнүүнүн алгачкы айларында балдардын өзгөчө жүрүм-турумунун негизги себептерин талкуулайт жана мүмкүн болгон көйгөйлөрдү кантип чечүү жана баланын үй-бүлөгө жана анын жашоо образына көнүүсүн жеңилдетүү боюнча бир нече сунуштарды берет.

Эскерткич:

1. Бала мурдагы катуу режимин, дароо эле эмес жана аздан өзгөртүүгө аракет кылыңыз. Балага мекемеде буга чейин кандай режим болгондугун билиңиз. Ал режим алмашканда кандай реакцияларды көрсөтчү. Эгер ал башкаларга караганда кечирээк уктаганды жактырса, анда сиздин үйүнүздө режим ушул багытта өзгөрсүн, бирок көп эмес.
2. Ал кайсы тамакты жактырат, эмне жечү билишиңиз зарыл. Бала сиздин оюңузча, балык, мөмө-жемиш, жашылча сыяктуу эң баалуу азыктардан баш тарта турган болсо, талап кылбаңыз. Кабатыр болбоңуз, убакыттын өтүшү менен ал баарын өзү жей баштайт.
3. Балага жаңы оюнчуктарды өтө көп таштабаңыз, алар сөзсүз түрдө ага ырахат алып келишине себеп болбошу мүмкүн. Өзгөчө оюнчуктар кичинекей баланы коркутуп коюшу ыктымал. Мүмкүн болсо мекемеден ал көнүп калган оюнчугун сураңыз. Үйдө ага мекемеден тааныш элементтерди жасоого жана аны тааныш жана жагымдуу сезүүгө аракет кылыңыз.
4. Балаңызды эмоционалдык окуялар менен ашыкча жүктөбөңүз. Башында башка чоңдор жана балдар менен жолугушууларды чектеңиз. Коноктор жана туугандары бала бир аз көнүп, үйдө өзүн ишенимдүү сезгиче, бир жума күтө алышат.
5. Эгерде сизде үй жаныбарлары бар болсо, анда өзгөчө сак болуңуз жана процесстин бардык катышуучуларынын жакшы маанайда, жагымдуу жана достук маанайда таанышуусуна аракет кылыңыз.
6. Эгерде балага тамак-ашта же ырахатта өзгөчө жаккан нерсе болсо, анын баарын жана максималдуу өлчөмдө берүүгө аракет кылбаңыз. Бул жерде «бир жолу жана текке кетирүү» принциби иштебейт, жана баланын ден-соолугунун олуттуу бузулуусуна же аллергиялык реакцияларга алып келиши мүмкүн. Бала үчүн бул убакта ченемдүүлүк жана акырындык менен болуу алда канча маанилүү.
7. Когнитивдик жүктөмдөрдү көбөйтүүгө шашпаңыз. Биринчи этапта баланы ашыкча жүктөбөгөнгө аракет кылыңыз. Ал үйдө өзүн коопсуз сезиши керек, бул жерде эң негизгиси - туруктуулук жана ашыкча жаңылыктын жоктугу, алар баарыбир ал көп болот. Ал тургай,

улуураак балдар болсо, аларга канчалык көп жана мүмкүн болушунча тезирээк баарын бергиң келсе, жаңы таасирлер менен ашыкча жүктөө үчүн шашпа. Узак сейилдөөгө же клубдарга, музейлерге жана майрамдарга саякат кылуунун дароо кереги жок. Адегенде алар үй менен жетиштүү таанышсын.

8. Адегенде бала менен мүмкүн болушунча тез-тез бирге болууга, аны менен «көзмө-көзгө» кайрылып сүйлөшүүгө аракет кылыңыз. Аны менен ал эмнеге кызыкканы тууралуу сүйлөшүңүз, анын ар бир айтканын кунт коюп угунуз, бирок коркунучтуу окуяларга, уят сөздөргө кескин реакция кылбаганга аракет кылыңыз. Мурунку жашоосунун үрөйүн учурса, өзүн курмандык катары көрсөткөн оюндарды ойносо, аны токтотпоңуз. Чогулган негатив чыгууну талап кылат жана аны бир күндө унутууга болбойт. Чыдамкай болуңуз. Убакыт, көңүл буруу жана сүйүү айыктырат.

3-сессия. Зордук-зомбулукка кабылган бакма баланы тарбиялоо.

Балдар үчүн зомбулук жана кесепеттери. Зордук-зомбулуктун түрлөрү: физикалык, психологиялык, сексуалдык. Баланын муктаждыктарына көңүл бурбоо. Балага камкордуктун жоктугу жана социалдык-педагогикалык кайдыгерлик. Зомбулукка кабылган балага, үй-бүлө реабилитациялоочу фактор катары. Үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркаган балдарга жардам берүү борборлору.

Бир нерсе айтаардын мурда – онго чкейин сана.
Таарынтаардан мурда – жүзгө чейин сана.
чаап-ураардан мурда – миңге чейин санагыла».

(эски акыл-насаат)

https://24.kg/obschestvo/191195_semeynoe_nasilie_vkyrgyzstane_vyipustili_sotsialnyie_roliki/

Асырап алуучу үй-бүлөлөрдөгү балдарды багуу жана тарбиялоонун минималдуу стандарттарына ылайык, асырап алган ата-энелерди колдоо:

Баланын асырап алуучу үй-бүлөдө болуу жана жашоо шарттары зомбулуктан, кароосуздуктан жана эксплуатациядан коргоого көмөктөшүүгө тийиш.

Асырап алынган балага карата тиричилик маселелери боюнча чечим кабыл алуу анын пикирин эске алуу менен жүзөгө ашырылат. Баланын өз көйгөйлөрүн талкуулоого катышуусу жана алар боюнча чечимдерди кабыл алуу баланын жашын, анын өнүгүү өзгөчөлүктөрүн, баарлашуу жөндөмүн эске алуу менен колдонулат.

Асырап алуучу ата-энелер төмөнкүлөргө милдеттүү:

- балага кам көрүү, зомбулуктун жана зомбулуктун белгилерин аныктоо боюнча көндүмдөрдүн болушу;
- баланын кадыр-баркын түшүрүүчү физикалык, психологиялык жана башка жаза түрлөрүн колдонбоого;
- баланы балдар эмгегинин эң начар формаларына тартпоого жана үчүнчү жактардын тартуусунан коргоого;
- баланын чагымчыл жүрүм-турумун түшүнүүгө жана көзөмөлдөөгө;
- балдарды багып алуучулардын телефон номерлери, жашаган жеринин дареги жөнүндө милдеттүү түрдө билүүчү уюлдук же үй телефондорун колдонуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга;
- тандоо процессинде баланын чечим кабыл алуу көндүмдөрүн калыптандырууга көмөктөшүү: иш-аракеттердин түрлөрү, кийимдер, оюнчуктар, китептер, оюн-зоок, клубдар, спорт клубдары, кесиптер, жеке мейкиндикти иретке келтирүү;
- анын жашоосун уюштурууда баланын пикирин эске алуу.

Аймактык бөлүм:

- бала же башка адамдар асырап алынган балага катаал мамиле жасагандыгы жөнүндө жазуу жүзүндө, оозеки арыз менен кайрылган учурда бир суткадан кечиктирбестен фактылардын тууралыгын текшерет жана баланы коргоо чаралары жөнүндө чечим кабыл алат;
- келип түшкөн арыздардын, кайрылуулардын эсебин жүргүзөт, баланын өздүк делосуна катаал мамиле жасоонун, зомбулук көрсөтүүнүн, баланы балдар эмгегинин эң начар формаларында колдонуунун фактыларын жана алар боюнча кабыл алынган чечимдерди эсепке алат, БКЖП (баланы коргоо боюнча жеке план) өзгөртүүлөрдү киргизет;
- баланын чечим кабыл алууга катышуусу үчүн шарттарды түзүүгө көмөк көрсөтөт;
- балага анын жаш курагын жана өнүгүү өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен өзүнүн өткөнү, жайгаштыруунун, фостердик үй-бүлөдө калуусунун себептери жөнүндө маалымдайт;
- баланын жашоосуна тиешелүү чечимдерди кабыл алууда анын пикирин өздүк делосуна бекитет.

Балдарга карата жасалган ырайымсыз мамиле жана анын кесепеттери. Зомбулуктун түрлөрү: физикалык, психологиялык, сексуалдык. Баланын муктаждыктарына көңүл бурбоо.

Балдарга карата ырайымсыз мамиле (зордук-зомбулук) – балага карата анын физикалык же психикалык саламаттыгын бузган, анын ден соолугуна жана өнүгүүсүнө коркунуч туудурган ар кандай жүрүм-турум. Дүйнө жүзү боюнча зордук-зомбулук жыл сайын 1,5 миллиондон ашуун адамдын өлүмүнө себеп болот. Ар бир зордук-зомбулук өлүмүнө, ондогон ооруканага жаткыруулар, жүздөгөн тез жардам бөлмөлөрүнө жана миндеген дарыгерлерге кайрылуулар туура келет. Мындан тышкары, зордук-зомбулук

көп учурда жабыр тарткандардын физикалык жана психикалык саламаттыгы үчүн өмүр бою кесепеттерге алып келет. Зордук-зомбулуктун ар кандай түрлөрү бар. Ар бири өз жолу менен мүнөздөлөт. Келгиле, ар бирин аныктоого аракет кылалы.

Зордук-зомбулуктун түрлөрү:

Физикалык зомбулук - бул атайылап денеге зыян келтирүү же физикалык оору келтирүү.

Психикалык зомбулук – адамдын ар-намысын жана кадыр-баркын атайылап кемсинтүү, кысым көрсөтүү, кемсинтүү, коркутуу, анын мүлкүнө зыян келтирүү.

Эмоционалдуу - орой кыйкырык, кемсинтүү, тынымсыз сын, кадыр-баркты кемсинтүү.

Экономикалык – бул акчаны өз каалоосу боюнча тескөө мүмкүнчүлүгүнөн ажыратуу, алар акча бербестен, канча жана кайда жумшалганын көзөмөлдөп, бардыгын чектөө. Буга акча опузалуу да кирет.

Сексуалдык - зордуктоо, адепсиз асылуу, адепсиз сөздөр, сексуалдык азгырык. Бул бир адамдын экинчисине анын макулдугусуз сексуалдык аракеттерге аралашуусу. Жашы жете элек баланын жыныстык катнашка макулдугу аны зомбулуксуз деп эсептөөгө негиз бербейт, анткени бала өзүнүн жаш курагына байланыштуу бул аракеттин бардык терс кесепеттерин алдын ала көрө албайт.

Баланын муктаждыктарына кайдыгер мамиле кылуу – бул чоңдордун балага камкордук көрбөгөндүгү, тамак-ашына чектөө коюу, кийим-кечеден ажыратуу, медициналык жардамдан ажыратуу, турак жайдан ажыратуу.

Балдарга карата зомбулуктун ар кандай түрлөрү жана формалары болушу мүмкүн, бирок алардын кесепеттери дайыма: баланын ден соолугуна, өнүгүүсүнө жана баарлашуусуна олуттуу зыян келтирет, көп учурда анын өмүрүнө өлүмгө чейин коркунуч келтирет.

Балдарга карата зордук-зомбулуктун 4 түрү бар:

- балдардын негизги муктаждыктарына көңүл бурбоо;
- эмоционалдык (же психологиялык) зомбулук;
- физикалык зомбулук;
- сексуалдык зомбулук.

Кайдыгерлик – ата-эненин баланын тамак-ашка, кийим-кечеге, турак-жайга, медициналык тейлөөгө, билим берүүгө, коргоого жана көзөмөлгө болгон негизги муктаждыктарын камсыз кыла албаган өнөкөт.

Балдар төмөнкүлөр менен мүнөздөлөт: өнүгүүнүн артта калышы, окуу көйгөйлөрү, өзүн төмөн баалоо, пассивдүүлүк, социалдык интеллектинин төмөндүгү.

Балага эмоционалдык (же психологиялык) зомбулук көрсөтүү – балада эмоционалдык стресс абалын пайда кылган ар кандай аракет. Эмоционалдык зомбулукка төмөнкүлөр кирет:

- баладан баш тартуу, четке кагуу жана дайыма сынга алуу;
- анын адамдык кадыр-баркын кемсинтүү же кемсинтүү;
- баланы коркутуу, айыптоо;
- социалдык обочолонуу, б.а. жалгыздыкка мажбурлоо;
- баланы ата-энелик мээримден, камкордуктан узак убакытка ажыратуу.

Зордук-зомбулуктун бул түрүнө тынымсыз калп айтуу, баланы алдоо, балага анын жаш мүмкүнчүлүктөрүнө туура келбеген талаптарды коюу да кирет.

Көбүнчө зомбулук жашоо образы болгон үй-бүлөлөрдүн балдары эмоционалдык зомбулукка кабылышат; авторитардык ата-энелери бар үй-бүлөлөрдөн; ашыкча коргоо сыяктуу тарбиялоо стили менен.

Мектепке чейинки курактагы жана жаш мектеп окуучуларында эмоционалдык зомбулук психовербалдык өнүгүүнүн жана өсүүнүн артта калышына, уйкунун бузулушуна, табиттин бузулушуна алып келет жана жаман адаттардын болушу менен көрүнүшү мүмкүн. Көбүнчө териде исиркектер, аллергиялык патологиясы бар болот. Нейропсихиатриялык оорулар көбүнчө өнүгөт: тик, кекечтик, энурез. Өспүрүмдөр: үйдөн чыгып кетүү, өнөкөт академиялык ийгиликсиздик, өзүн төмөн баалоо, невроз, девиантты жүрүм-турум, депрессияга кабылышы мүмкүн.

Физикалык зомбулук - бул балага кокусунан болбогон ар кандай жаракат же дене жаракатына туш кылуу.

Зордук-зомбулуктун бул түрү уруп-сабоо, мээси чайкалуу, сокку уруу, чабуу, тиштөө, атайылап күйгүзүү, майдалоо, жаракат алуу түрүндө көрүнүшү мүмкүн. Ал ошондой эле баланы баңгизаттарды, спирт ичимдиктерин колдонууга тартууну камтыйт. Физикалык зомбулуктун кесепети баланын денесинде дайыма көрүнүп турат. Аларга түшүнүксүз көгөргөн тактар, тырыктар, байлоонун жана соккулардын издери, күйүк, кан агуулар, сөөктөрдүн майдалануусу, чыгып кетүүлөр кирет.

Физикалык зомбулук физикалык гана эмес, психикалык ден соолуктун олуттуу бузулушуна, өнүгүүнүн артта калышына алып келиши мүмкүн.

Сексуалдык зомбулук – бул баланы анын каалоосуна жана эркине каршы кандайдыр бир сексуалдык мамилеге мажбурлоочу мыйзамсыз иш. Балага жасалган сексуалдык зомбулук анын кесепеттери боюнча эң оор психологиялык травмалардын бири болуп саналат. Сексуалдык зомбулук болгон учурда, болгон нерсенин физикалык белгилерин да (көгөргөндүк,

ичтин оорушу, баш оору, венерикалык оорулар, кош бойлуулук) жана баланын жүрүм-турумундагы өзгөрүүлөрдү аныктоого болот. Кээ бир балдар тымызын, депрессияга кабылышат, башкалары истерикалык жүрүм-туруму, ачуулануу менен мүнөздөлөт. Бирок ар бир адам теңтуштар менен тил табышууда кыйынчылыктарга туш болот. Көп учурда өзүн-өзү өлтүрүү аракеттери. Коркунучтар пайда болот. Балдар көп учурда күнөөлүү жана уялуу сезимдерин сезишет.

Балага камкордуктун жоктугу жана социалдык-педагогикалык кайдыгерлик.

Балага камкордуктун жетишсиздиги, анын муктаждыктарына көңүл бурбоо материалдык көйгөйлөрү оор үй-бүлөлөрдө көп кездешет. Бирок, мындай үй-бүлөлөрдүн көптөгөн балдары кийим-кече, тамак-аш, таттуулар ж.б. жетишсиздигинен жапа чегип жатканына карабастан, аз камсыз болгон көптөгөн үй-бүлөлөрдө бул жетишсиздик жылуу мамиле, камкордук жана катышуу менен толтурулат. Болбосо, ата-энелер тарабынан көңүл бурулбагандыктан, бала эмоционалдык жана маалыматтык жактан начар чөйрөдө өнүгүп, аны менен эч ким атайын алектенбейт, ал эми баланын өзү нормалдуу жашоого өнүгүү үчүн зарыл шарттарды камсыз кыла албайт. Мындай үй-бүлөлөрдүн балдары көбүнчө же кичине кезинен күнү-түнү иштеген бала бакчаларга, бала бакчаларга, санаторийлерге ж.б. жайгаштырылат, же мектепке чейинки мекемелерге такыр барышпайт, анткени ата-энелер алардын сырткы көрүнүшүнө көз салуу, балдар мекемесинин талаптарын канааттандыруу, анда болуу акысын төлөөнү дайыма кыла алышпайт. Көңүл буруу жана камкордуктун жетишсиздиги көбүнчө физикалык жана психикалык өнүгүүнүн артта калышына алып келет, алар, эреже катары, бала мектепке киргенде байкалат.

Мындай учурларда, адатта, бала мектепке даяр эмес болуп чыгат. Мындан тышкары, ар кандай себептер менен турмуш шарты оор үй-бүлөлөрдүн балдары да өз убагында мектепке барбай калууда. Кээде бул керектүү документтердин жоктугуна (регистрация, балага документтер ж.б.), кээде - баланын мектепке баргысы келбегендигине (ата-энелер талап кылбайт), кээде ата-энелер жөн эле «балага кам көрүшпөгөнүнө» байланыштуу. Көбүнчө, билим берүүнүн башталышында интеллектуалдык өнүгүүнүн артта калуусу биринчи жолу аныкталат, бул негизинен социалдык-педагогикалык кайдыгерликтен келип чыгат.

Эгерде бала мектепке адаттагы жашынан кеч кирсе, ал балдардын шылдыңына кабылат, теңтуштарынын чөйрөсүндө ал үй-бүлөсүнүн материалдык жактан жетишсиздигин катуу сезе баштайт, бул анын мектеп турмушуна ыңгайлашуусуна шарт түзбөйт. Кичине жагымдуу шарттарда, бала өз убагында окуй баштайт, бирок көп учурда кыйынчылыктар дагы эле болот:

- жалпы өнүгүү деңгээлинин төмөндүгүнө же неврологиялык көйгөйлөргө байланыштуу окуу материалын өздөштүрүү кыйын;

- физикалык жактан алсыз жана оорудан улам сабактарды көп калтырат;
- аны сырткы келбетине шылдыңдашат (жаман кийим, жаман жыт ж.б.);
- аны жаман жүрүм-туруму үчүн урушушат (өзүн өзү башкара албай калуу, кыймылдын бузулушу, сабактан чарчоо ж.б.);
- мугалимдин колдоосуна ээ болбосо;
- начар окугандыгы жана ата-энесин мектепке чакырганы үчүн үйдө жазаланса;
- ал сабактарды калтыра баштайт;
- начар жетишкендиктен экинчи курска калтырылышы мүмкүн, же түзөтүү классына которулушу мүмкүн.

Бул кыйынчылыктардын баары ал мектепте өзүн жетишсиз сезип, окуу процессинен жарым-жартылай же толугу менен «таштап» калышына шарт түзөт. Балада мектепке жана жалпысынан кандайдыр бир билимге карата туруктуу негативизм пайда болот. Эреже катары, баланын интеллектуалдык пайдалуулугу, анын билим алуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө суроо кайрадан туулат. Өнөкөт ийгиликсиздик жана мектепке болгон жек көрүү сезими, альтернатива катары бала үйдө же көчөдө калууга алып келет.

Психологиялык экспертиза бул учурларда интеллекттин белгилүү структурасын көрсөтөт. Интеллекттин жалпы көрсөткүчү же төмөн нормага же чек арадагы акыл-эстин артта калышына туура келет. Ошол эле учурда бейвербалдык интеллект жакшы өнүксө болот, ал эми вербалдык интеллекттин түзүмү жалпы билимдин, сөз байлыгынын жетишсиздигин жана социалдык маселелерде ориентациянын начардыгын көрсөтөт.

Социалдык-педагогикалык кайдыгерлик балага туура эмес мамиле жасоонун бир түрү болуп саналат, атап айтканда, көптөгөн авторлор аны кайдыгерлик – баланын муктаждыктарына көңүл бурбоо, ага өнүгүү жана билим алуу мүмкүнчүлүгүн бербөө катары квалификациялайт.

Ошол эле учурда зордук-зомбулуктун башка түрлөрүнө (физикалык, сексуалдык) кабылган балдар башкалардын боору ооруса, социалдык-педагогикалык кароосуз калган балдар, эреже катары, четке кагылат, көп урушат, шылдыңдашат ж.б.у.с., бул ансыз да төмөн өзүн-өзү сыйлоонун төмөндөшүнө өбөлгө түзөт жана мектеп көйгөйлөрүн ого бетер курчутат.

Мындай балдарга жардам берүү ар кандай көйгөйлөрдүн: баланын башкаларга ишенбөөчүлүктүн, жемиштүү иш-аракетке мотивациясынын начарлашынан жана адаттагыдай эле адекватсыздык сезиминен улам абдан кыйын.

Үй-бүлөлүк зомбулук: эмне кылуу керек?

Ички иштер органдары:

- каалаган адамдын (тууган, кошуна, күбө, медициналык кызматкер, кварталдык, үй комитети) өтүнүчү боюнча алар арызды кабыл алып, каттайт жана жабырлануучуну үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоону камсыз кылат;
- жабырлануучуга жана зомбулук көрсөткөн адамга 3 суткага коргоо ордерин берүү жана анын шарттарынын аткарылышын көзөмөлдөө;
- жабырлануучунун өтүнүчү боюнча алар коргоо ордерин 30 күнгө узарта алышат;
- жабырлануучуга жардам көрсөтүү кызматтары жөнүндө билдирүүгө жана анын макулдугу менен аны жардамга жиберүүгө;
- үй-бүлөлүк зомбулуктан жабырлануучунун макулдугу менен алар үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдын иштеген жерине чара көрүү үчүн, ошондой эле социалдык жана жергиликтүү бийлик органдарына маалымат жөнөтүшөт.

Жарандык сот өндүрүшүндөгү соттор доо арыздарын карайт:

- үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды чогуу жашаган жерден убактылуу чыгаруу талабы боюнча;
- жашы жете элек балдар менен байланышта ата-энелик укуктарды чектөө жөнүндө;
- үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды жарандык мыйзамдарга ылайык аракетке жөндөмдүүлүгү чектелген деп таануу жөнүндө.

Прокуратура органдары:

- ден соолугуна, жаш курагына же башка себептерге байланыштуу өз укуктарын жана эркиндиктерин сотто жеке өзү коргой албаган үй-бүлөлүк зомбулуктан жабыркагандардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо үчүн сотко кайрылууга.

Саламаттыкты сактоо уюмдары:

- медициналык жардам көрсөтүү;
- сотто далил катары каралышы мүмкүн болгон зордук-зомбулук/кыйноо жана катаал мамиле жасоо жөнүндө арыз (жол) боюнча медициналык экспертиза түрүндөгү зомбулуктун кесепеттерин документтештирүү;
- бейтапка амбулатордук медициналык китепчеден же стационардык картадан көчүрмө берүү.

Социалдык өнүктүрүү органдары:

- үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана социалдык коргоо жаатында кызмат көрсөтүү жана жардам көрсөтүү;
- жабырлануучунун макулдугу менен үй-бүлөлүк зомбулук фактысы боюнча кайрылуу жөнүндө ички иштер органдарына кабарлайт;
- үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамды оңдоо программасына жөнөтүү.

Билим берүү уюмдары:

- жашы жете электерге карата үй-бүлөлүк зомбулуктун ачыкталган фактылары жөнүндө ички иштер органдарына билдирет;
- коргоо жана сактоо боюнча чараларды үй-бүлөлүк зомбулуктарды болтурбоо жөнүндө ата-энелер менен бирге түшүндүрүү иштерин жүргүзөт.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары (шаарлардын мэриялары, айыл өкмөттөрү):

- үй-бүлөлүк зомбулуктан коргоо жана коргоо маселелери боюнча социалдык кызматтарды көрсөтүүнү уюштуруу;
- үй-бүлөлүк зомбулуктун коркунучу жөнүндө ички иштер органдарына билдирүүгө;
- ички иштер органдарына үй-бүлөлүк зомбулуктан жапа чеккен адамдарды дароо коопсуз жайга жайгаштырууга көмөк көрсөтүүгө.

Кыргызстандын Акыйкатчысы:

- үй-бүлөлүк зомбулук фактысы боюнча аракетсиздиги (аракети) үчүн кызмат адамын тартиптик, администрациялык же жазык жоопкерчилигине тартуу жөнүндө прокуратурага же сотко кайрылууга.

Аксакалдар соту:

- үй-бүлөлүк зомбулук боюнча ишти кароо жана чечүү;
- үй-бүлөлүк зомбулук жасаган адамдарга коомдук айыптоо.

Үй-бүлө зомбулукка кабылган баланы реабилитациялоочу фактор катары. **Баланызга өзүн коопсуз сезүүгө кантип жардам бере аласыз?**

- Үй-бүлөнүн негизги милдеттери баланын биринчи социалдык муктаждыгын – социалдык байланышка болгон муктаждыгын, дүйнөгө болгон негизги ишенимин жана ымыркай кездеги байланууну калыптандыруу; эрте куракта объекттик-инструменттик компетенцияны жана мектепке чейинки курактагы социалдык компетенттүүлүктү калыптандыруу, башталгыч мектеп курагында илимий түшүнүктөрдүн системасын өздөштүрүү жана өз алдынча окуу иш-аракеттерин жүргүзүүдө кызматташуу жана колдоо көрсөтүү; өспүрүмдөрдүн жана жаштардын өз алдынчалыгын жана өзүн-өзү андоосун өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү.
- Инсандар аралык мамилелердин эмоционалдык каныккандыгы жана эмоционалдык позитивдүү мүнөзү, өнөктөш менен өз ара аракеттенүүнүн туруктуулугу, узактыгы жана туруктуулугу, компетенттүүлүктүн, социалдык колдоонун жана өз алдынча ишмердүүлүккө демилгенин үлгүсү катары чоңдор менен биргелешкен иш-аракеттер жана кызматташтык үй-бүлөнү баланын инсандык жана интеллектуалдык өнүгүүсү үчүн абдан жагымдуу шарттарды түзгөн уникалдуу структурага айландырат. Тарбиялануучу баланын инсандыгын калыптандыруу жана өнүктүрүү үчүн үй-бүлө тарыхы, үй-бүлөлүк жашоо образы, үй-бүлөлүк жашоо образы, үй-бүлөлүк салттар маанилүү. Бул учурда салттар баланын

коопсуздугун жана анын жан дүйнө тынчтыгын камсыз кылууда мыкты жардамчы боло алат.

Үй-бүлөлүк каада-салттар жана ырым-жырымдар:

- ымыркайга жашоо образынын туруктуулугун сезүүгө мүмкүнчүлүк бериңиз: үй-бүлөнүздө «кандай аба ырайы болбосун» ошол нерсе орнотулат;
- ага курчап турган дүйнөгө жана коопсуздукка ишеним сезимин берүү;
- «ар бир күн майрам» болгондо, оптимизмге жана жашоону позитивдүү кабыл алууга ыңгайлаштыруу;
- ымыркай качандыр бир күнү балдарына айта турган уникалдуу балалык эскерүүлөрдү түзүү;
- өзүң жана үй-бүлөң менен сыймыктанууга мүмкүнчүлүк берет.

4-сессия. Позитивдүү тартип

Тарбия берүүнүн максаттары. Позитивдүү дисциплина түшүнүгү. жылуу мамилелерди куруу жана мамилелер системасын түзүү. Балдардын ортосундагы мамилени чыңдоо. Ата-энелер менен балдардын ортосундагы натыйжалуу мамиле.

Позитивдүү тарбия деген эмне?

Тартип – баланы окутуунун формаларынын бири. Өз кезегинде, позитивдүү дисциплина ыкмалардын бири катары төмөнкү максаттарды көздөйт:

- Баланы коркунучтан сактаңыз.
- Балаңызга өзүн башкара билүүгө жардам бериңиз.
- Балаңызды жоопкерчиликтүү болууга үйрөтүңүз.
- Балаңызга чыныгы баалуулуктарды үйрөнүүгө жардам бериңиз.

Позитивдүү тартип – бул бала менен болгон мамиленин бир түрү, анда басым канчалык туура эмес экенине, каталарына эмес, аны кантип туура жасоого, каалаган жүрүм-турумуна басым жасалат. Мисалы, баланы экиге урушпай, бешке мактайбыз.

Баланы позитивдүү тарбиялоо

Көптөгөн изилдөөлөрдөн көрүнүп тургандай, билим берүү процессинде балага кам көрүү абдан маанилүү ролду ойнойт. Жылуу, түшүнүү жана колдоо чоңдорго кам көрүү. Окумуштуулар балдар катаал, орой чоңдорго караганда камкор, жылуу мамиледе тарбияланса, оңой үйрөнөөрүн аныкташкан. Камкор ата-эненин балдары да кароосуз калган ата-энелердин балдарына караганда кылмыштуулукка азыраак чалдыгышат. Бул жерде балага камкордук көрүлүп, аны сүйөрүн билдирген билдирүүлөрдүн айрым мисалдары келтирилген:

- Сен инсан катары маанилүүсүң
- Мен сага ишенем
- Мен сага ишеним артам
- Мен сенин ар кандай турмуштук кырдаалдар менен күрөшө аларыңды билем.
- Сени угуп жатышат
- Сага кам көрүшөт
- Сен мен үчүн абдан маанилүүсүң
- Мен сени менен өзүмдү жакшы сезем
- Мен сени сүйөм
- Каалаган нерсенди мени менен сүйлөшсөң болот
- Ката кетирүү – бул нормалдуу нерсе
- Сен биздин үй-бүлөбүздүн мүчөсүсүң
- Мен сени менен бирге көптү үйрөнүп жатам.

Балага кам көргөн ар бир чоң адам анын тарбияланышына жана коомдоштуруусуна, алгылыктуу жүрүм-турумунун калыптанышына жооптуу. Чоңдордун бул функцияларын көбүнчө ата-эненин тарбиясы же тарбиялоо деп аташат. Позитивдүү дисциплина негизги болуп саналат, анткени ал балдарды өзүн-өзү кармай билүүгө үндөйт, жоопкерчиликке үйрөтөт жана өздөрү үчүн туура тандоо жасоого жардам берет. Чоң адам баланын алгылыктуу жүрүм-турумуна канчалык натыйжалуу үндөсө, анын девиантты жүрүм-турумун оңдоого ошончолук аз убакыт жана күч талап кылынат. Үй-бүлөлүк терапевттер физикалык күч колдонуу, коркутуу жана кемсинтүү баланын дени сак өнүгүшүнө тоскоол болот дегенге кошулат. Маселен, чаап коюу балдарга терс таасирин тийгизээри далилденген.

Үй-бүлө адистери да тартипке байланыштуу бардык суроолорго оптималдуу бир туура жооп жок экенине макул. Балдардын баары уникалдуу, алар жашаган үй-бүлөлөр да уникалдуу. Бир бала үчүн иштеген тартип стратегиясы экинчи бала үчүн иштебеш мумкун.

Натыйжалуу балдарга жетекчилик жана тартип баланын өнүгүүсүнө багытталган. Алар ошондой эле баланын өзүн-өзү сыйлоосун жана өзүн-өзү сыйлоосун коргойт. Адепсиз же бааланбаган аракеттер ата-энелердин жана башка камкорчулардын балдары үчүн терс тажрыйбаны жаратат, бул алардын окуусуна тоскоол болуп, башкаларга карата зордук-зомбулукка түртөт. Тескерисинче, баланын ийгилигин жана прогрессин тааныган аракеттер чоң-кичине дебей өнүгүүнүн дени сак болушуна шарт түзөт.

Маанилүү милдет балдарды өзүн-өзү тарбиялоого үйрөтүү. Бул чыдамкайлыкты, аяр көңүл бурууну, кызматташууну жана баланы жакшы түшүнүүнү талап кылат. Ошондой эле дисциплинардык маселелерди чечүүдө өзүнүн күчтүү жана алсыз жактарын билүү талап кылынат. Тилекке каршы, көптөгөн ата-энелер үчүн бул маселелерди чечүүгө даярдоонун бирден-бир

түрү алардын жеке балалык тажрыйбасы менен гана көрсөтүлөт. Мындай мурунку тажрыйба балдарын тарбиялоодо дайыма эле жардам бере бербейт.

Алдын алуу стратегиялары

Балдардын девиантты жүрүм-турумун толугу менен алдын алуу мүмкүн эмес. Кызыккан жана чексиз чыгармачыл балдар көбүнчө ата-энелер жана башка чоңдор күтпөгөн нерселерди жасашат. Бирок, жүрүм-турум көйгөйлөрүн алдын алуу үчүн ата-энелер жасай турган көптөгөн оң кадамдар бар.

- Так, ырааттуу эрежелерди орнотуу
- Айлана-чөйрөнүн ишенимдүүлүгү жана коопсуздугу жөнүндө баарлашуу
- Баланын иш-аракетине кызыгуусун көрсөтүү
- Баланы ылайыктуу жана жагымдуу оюнчуктар менен камсыз кылуу.
- Өзүн өзү башкаруунун көрүнүштөрүн кубаттоо
- Качылышы керек болгон нерселерге караганда, каалаган жүрүм-турумга көбүрөөк көңүл буруңуз.
- Балада өзүнүн ишенимдүү, жоопкерчиликтүү жана кызматташууга жөндөмдүү имиджин түзүү
- Балаңыздан жакшылык күтүңүз
- Так багыт бериңиз, бирден ашык эмес.
- Мүмкүн болгон жерде «ооба» деп айтыңыз
- Бала бир нерсени туура кылганда, өзүңүздү белгилеп, ага көңүл буруңуз
- Иш колго түшө электе чара көр
- Балага мүмкүн болушунча көп колдоо көрсөтүү
- Жакшы үлгү көрсөт
- Балдарга алардын иш-аракеттери башкаларга кандай таасир тийгизгенин көрүүгө жардам бериңиз

Балдардын жүрүм-турумунун артта калууларынын мүмкүн болуучу себептери

Эгерде ата-энелер балдардын девиантты жүрүм-турумунун себептерин түшүнсө, алар бул кыйынчылыктарды ийгиликтүү азайта алышат. Бул жерде девианттык жүрүм-турумдун кээ бир мүмкүн болгон себептери келтирилген.

- Ата-эне кабыл алынган эрежелерди аткара тургандыгын текшериңиз
- Балага мектепте жана үйдө талаптар такыр башкача
- Алар эрежени түшүнүшпөйт же эреже алардын азыркы өнүгүү деңгээлине туура келбейт деп божомолдоого болот
- Алар өздөрүн ырастоону жана өз алдынчалыгын көрсөткүсү келет
- Алар ооруп, чарчаган же уйкусу келген
- Аларга так, туура маалымат жана мурунку тажрыйба жетишпейт.
- Буга чейин бала өзүнүн девиантты жүрүм-туруму үчүн чоңдордон кошумча көңүл буруу түрүндө «сыйлык» алган.

- Балдар ата-энелеринин жүрүм-турумун көчүрүшөт

Позитивдүү тартиптин техникалары

Балдардын жүрүм-турумунун артта калуулары бала жүрүм-турумдун максатсыз формаларын тандаганда пайда болот. Иш-аракет кылуудан мурун, өзүңүзгө төмөнкү суроолорду бериңиз:

- Бала чындап эле туура эмес кылганбы? Бул жерде чындап эле көйгөй барбы, же жөн эле чарчап, чыдамыңыз түгөнүп калдыбы?

- Эгер чындап эле көйгөй болбосо, стресстен, баладан алыс аралыкта арылыңыз.

- Эгер чындап эле маселе жаралса, кийинки суроого өтүңүз.

- Бир секундага ойлонуп көрүңүз. Балаңыз сиз күткөн нерсени жасай алабы?

- Эгер күтүүлөрүңүз реалдуу эмес болсо, аларды кайра карап көрүңүз.

- Эгерде сиздин күтүүлөрүңүз чындыкка дал келсе, кийинки суроого өтүңүз.

- Бала иш учурунда туура эмес кылып жатканын билгенби?

- Эгерде бала алгылыктуу иш кылып жатканын билбесе, ага сиз эмнени күтүп жатканын жана аны кантип ишке ашыра аларын түшүнүүгө жардам бериңиз. Жардам сунуштаңыз.

- Эгерде бала кылбоо керек болгон нерсени жасап жатканын билип, акылга сыярлык күтүүлөрдү атайылап этибарга албаса, анда бул девианттык жүрүм-турум.

- Уктап жатып шымга суу кирип кеткендей кокустук болсо, анда бул девианттык жүрүм-турум эмес. Эгерде бул жүрүм-турум кокустук болбосо, баладан бул жүрүм-турумунун себептерин түшүндүрүп берүүсүн сураныңыз.

- Эгерде баланын жашы жетсе, алардан маселени кантип чече аларын же кырдаалды кантип оңдой аларын сураңыз. Көйгөйдү чечүү ыкмасын колдонуу менен бала кырдаалды ойлоону жана мүмкүн болгон чечимдерди табуу жөндөмүн өрчүтө алат.

Баланы кантип туура тартипке келтирүү керек?

Туура эмес жүрүм-турум менен күрөшүүнүн эң жакшы жолу - аны алдын алуу. Бирок, ар бир бала кандайдыр бир учурда өзүн туура эмес алып жүрүүгө жөндөмдүү. Мындай болгондо, ага карата көрүлгөн тартип чараларын адилеттүүлүктүн көрүнүшү катары кабыл алышы керек. Анда-санда, анда-санда гана колдонулуучу ыраатсыз тартип балдардын башын айлантат.

Ата-эне баласын жакшы жүрүм-турумга кантип үйрөтө алат?

- Балаңызды дайыма мактап, ага сүйүүнүздү көрсөтүңүз.
- Кайсы жүрүм-турумга көңүл бурбай коюуга болорун аныктаңыз.
- Бир иш-аракеттен экинчисине өтүүнү пландаштырыңыз жана балаңыз эмнени күтөөрүн алдын ала билиши үчүн пландарыңыз жөнүндө сүйлөшүңүз.
- Балаңызга сизге ылайыктуу (жана алардын кызыкчылыктарына каршы келбеген) чектелген жана реалдуу тандоолорду сунуштаңыз.
- Анын каталарын кабыл ал.
- Үлгү болуңуз.
- Балаңыз сиздин талаптарыңызды, жакшы жүрүм-турум эрежелерин жана чектөөлөрүңүздү билиши керек. Аны дайыма эскертип туруу керек. Жакшы чектөө:
 - Баланын жашына жана өнүгүү деңгээлине ылайыктуу болуш керек.
 - Балаңызга өзүн башкара билүүгө жардам бериши керек.
 - Балаңызды жана башкаларды коргошу керек.
 - Жөнөкөй сөз менен түшүндүрүлүшү керек.
 - Бекем, урмат-сый жана боорукердик менен берилиши керек.

Бала жалган айтып жатса, эмне кылуу керек?

Жаш балдар калп айтканын, адатта, дароо байкоого болот. Көбүнчө калп айтуунун себеби бала чоңдордун көңүлүн бурууну каалайт. Кээ бир балдардын фантазиясы бай жана мезгил-мезгили менен фантазиялоого муктаж. Ал эми балдар чындап эле калп айтсачы, мисалы, өздөрүнүн кандайдыр бир жөнсүз жоруктарын жашырыш үчүн? Негизгиси тез репрессияны жаратпоо жана шашылыш жыйынтык чыгарбоо керек. Баланы кунт коюп угунуз, калп айтуунун жашыруун себептери жөнүндө жалгыз ойлонуңуз. Жашыруун сүйлөшүү үчүн ылайыктуу учурду табыңыз жана ага болуп жаткан нерсеге болгон мамилеңизди айтыңыз. Калп айтуу бала үчүн кандай жагымсыз кесепеттерге алып келери жөнүндө сүйлөшкүлө. Кээде балдар чындыкты айта албайм деп калп айтышат, ачууланасың же капа болосуң деп ойлошот. Ошондуктан, балдарды чындык үчүн жазалоо мүмкүн эмес экенин унутпашыбыз керек. Канчалык ачуу болсо да, ар кандай чындыкты угууга даяр болушубуз керек.

Бала уурулук кылса эмне кылуу керек?

Биринчиден, болгон окуяны чогуу талкуулаш керек, айыптабастан, күнөөлөбөстөн сүйлөшүү керек. Тактап айтканда, бала уурулук учурунда жана андан кийин башынан өткөргөн сезимдер жөнүндө, анын ичинде урмат-сый менен сүйлөшкүлө.

Кичинекей баланы туура жүрүм-турумга үйрөткөндөй эле, кийинки маанилүү милдет – элементардык ыкма менен үйрөтүү. Сиз жөн гана –

«Билесиңби, мен кийинки жолу башкача кылышыңды каалайм. Бул керек ... Бул үчүн зарыл ...» деп айтсаңыз болот. Мындай келишимден кийин бала тынчып калат: эми аны башын айландырган жана уурулук кылган абалдан чыгуунун жолун издөөнү билет.

Дагы бир нече жөнөкөй эрежелерди сактоону унутпаңыз:

- биринчиден, сиз өзүңүз башка бирөөнүн буюмун албаш керектигине бекем ишенишиңиз керек

- экинчиден, баланын өз мүлкүнө (жеке оюнчуктары, кийим-кечелери) жана өз чөнтөгүнө ээ болушу керек экенин түшүнүү керек.

- балага жазалоо коркунучунан эмес, башка адамдардын кызыкчылыгына негизделген жүрүм-турум нормаларын үйрөтүү керек

- бала сраган нерселерге баарына бөгөт койсоң, андан ишеним талап кылууга акың жок.

Гиперактивдүү балага кантип жардам берсе болот?

Гиперактивдүү балага кичинекей кезинен баштап чоңдор үчүн жакшы ойлонулган оюн аянты керек, анда оюнчуктарды тазалоо үчүн жеңил жана жагымдуу шарттар каралган.

Баланын толкундануусунун жогорулашын билип, оюндарга эки же үчтөн ашык адам катышпаганга аракет кылыңыз. Олуттуу тапшырмаларды аткаруу үчүн чоң киши окуучусуна жумуш ордун уюштурууга жардам бериши керек. Ар бир буюмдун өз орду болушу үчүн, жеке стол жана клеткалары бар кошумча текче керек. Бөлмөдөн керексиз нерселердин баарын алып салуу, радиону же телевизорду өчүрүү сунушталат, анткени гиперактивдүү бала керексиз, алаксыткан факторлорду кантип жок кылууну билбейт.

Бала үчүн чоң адамдын өзүн ырааттуу алып жүрүүсү маанилүү, ошондуктан ал ар дайым жай жана токтоо сүйлөгөнгө аракет кылат. Баланын жүрүм-турумундагы ар кандай оң өзгөрүүлөргө, алар канчалык аз болсо да, реакция кылууну жана ага жооп берүүнү унутпашыбыз керек.

Ашыкча энергия ийгиликтүү сарпталган бала үчүн зарыл болгон активдүү кыймыл аракеттерине мүмкүн болушунча көбүрөөк убакыт бөлүңүз.

Бала ата-энесин шантаж кылса эмне кылуу керек?

Кээ бир асырап алган ата-энелер баланын өткөн терс тажрыйбасынын ордун толтурууга аракет кылышып, аны ашкере эркелетип, кам көрүшөт. Ата-эне балада, аны анча жакшы көрбөйт деген ой пайда болот деп коркушат, өз балаңа башкача мамиле кылмакпыз деп ойлошот. Ал эми көптөгөн балдар аны колдоно башташат, алар ата-энелерин башкарууну үйрөнүшөт. Бала канчалык эрке болсо, ата-энесине ошончолук көп мүмкүн эмес талаптарды коюп баштайт. Кээде балдар мени багып алышкан деп актанышат, ар ким ага жардам бериши керек деп ойлойт, баарысы анын

тегерегинде «айланат» деп ойлойт. Алар өздөрүнүн тартипсиздигин, жаман жүрүм-турумун ж.б.у.с.тарын өткөн жашоосу менен түшүндүрүшөт.

Балдар ата-энелерине баш калкалоочу жайга кайтып кетем, биологиялык ата-энесине кайтып кетем ж.б.у.с деп коркута башташат. Бул жерде, чындыгында балдар мурунку жашоо шарттарына кайткысы келбейт, алар жөн гана ушундай жол менен ата-энелеринен керектүү нерселерди алууга аракет кылып жатышат деп түшүнүү керек.

Балдар бардык нерседе чоңдорду туураарын унутпаңыз. Эч качан «сен мектепте жакшы окубагандыктан ооруп калдым» же «эгер сен мени сүйсөң, мындай кылмак эмессиң» деген сөздөрдү айтпа. Бул эмоционалдык шантаждан башка эч нерсе эмес экенин билиңиз.

Балада агрессия жана кыжырдануу пайда болсо, эмне кылуу керек?

Адегенде баладагы агрессия анын жеке эркиндигин чектөөгө каршылык көрсөтүү катары пайда болушу мүмкүн. Чоң адамдын үстөмдүгү бала үчүн алгылыктуу чектен ашып кетсе (чоң адам тынымсыз жетектеп, чексиз буйруктарды берет), анда баланын өзүн коргоодон башка аргасы калбайт, антпесе анын инсандыгы бузулат. Баланын агрессиясын биротоло жана кайталоо (үй тапшырмаларын аткаруу, буюмдарды тазалоо, кол жуу) жана чоңдордун өжөрлүгү, эреженин өзү үчүн баланы эрежелерди сактоого мажбурлоосу эң оңой козгойт.

Кыжырдануу, агрессия жана кыжырдануу карапайым үй-бүлөдө чоңойгон балдарда да, асырап алынган балдарда да кездешет. Бул ата-энелерди жана башка чоңдорду манипуляциялоонун бир жолу. Көбүнчө балдар ата-энелердин кыйкырыктарына жана көз жашына өтө азаптуу жооп кайтарарын жакшы билишет жана бул куралды өз максаттарына жетүү үчүн колдонушат. Балдар кыйкырып, кыйкырып, жерге ыргытып, буту менен башын жерге тээп, бир нерселерди жанчып, үйдөн качып кетем деп коркутуулары мүмкүн. Ата-энелер көбүнчө эмоциянын мындай күчтүү көрүнүшүнөн коркушат жана айласы кеткенде балага багынышат. Кээ бир ата-энелер баланын көңүлүн башка жакка бурууга аракет кылышса, башкалары жазалашат же анын ачуусун токтотууга аракет кылышат. Баланын кыжырдануусуна жооп кайтаруунун бардык бул жолдору, адатта, оң натыйжаларга алып келбейт.

Баладагы разряддын чыгышы менен күрөшүүнүн эң эффективдүү жолу – аны көрүүчүлөрдөн ажыратуу. Эгерде ата-эне эч нерседен кайтпай, бул көрүнүштөр аларга эч кандай таасир калтырбаса, анда бала мындай спектаклди кайталоого аракет жасашы күмөн. Баланын ачуусун тоготпогон ата-эне бала тынчып калгандан кийин айтпай, бала менен эч нерсе болбогондой сүйлөшүүсү керек.

Бала кичинекей кезинде, кыжырдануу учурунда аны жалгыз калтырбоо керек. Бул такыр коопсуз эмес. Көптөгөн психологдор баланы жерден көтөрүүнү жана ачууланган учурда аны күч менен көтөрүүнү сунуштабайт.

Ал эми бала өзү кармап берүүнү суранса, анын өтүнүчү аткарылышы керек. Бирок, бул учурда кандайдыр бир адеп-ахлактуулук эрте болмок.

Көбүнчө асырап алынган балдар терс сезимдердин мындай тутануусуз кыла албайт, алар топтогон нерселердин баарын төгүп салышы керек. Бул жүрүм-турумдун стереотипине айланып кетпеши маанилүү. Балдарды агрессиясын, кыжырдануусун жана башка терс эмоцияларын алгылыктуу жолдор менен бошотууга үйрөтүү керек. Ачытуу жолу физикалык активдүүлүк, атаандаштык элементи бар оюндар, ачуусун билдирүүгө уруксат берилген оюндар болушу мүмкүн. Ар бир терс учурдун позитивдүү жагы да бар. Агрессиянын болушу көбүнчө баланын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн, дүйнөнү изилдөөгө, көйгөйлөрдү чечүүнүн жаңы жолдорун издөөгө, ойлоп табууга жана өркүндөтүүгө умтулуусун көрсөтөт. Агрессивдүүлүгү жогорулаган бала үчүн, өз колу менен ар нерселерди жасоо чоң кошумча мааниге ээ. Тажрыйба көрсөткөндөй, кайсы балада өз алдынча кол чыгармачылык жөндөмү жок болсо, ошол балдардын колунда кадимки эле нерселер көп бузулат. Өзү бир нерсе жасаган адам өз кенчин жакшылап коргоп, башкалардын эмгегинин жыйынтыгына кылдат мамиле кыла баштайт. Анда сарамжалдуулуктун, чоңдордун профессионалдык иштерине кылдат мамиле кылуунун сезими жашай баштайт.

Бала уятсыз сөгүнсө эмне кылуу керек.

Узак убакыт бою ыңгайсыз шарттарда болгон балдар чоңдор менен сыйлабастык менен сүйлөшүүгө жакын болгон уят сөздөрдү көп колдонушат, ансыз да чоң баланы сөгүнүүдөн ажыратуу абдан кыйын жана бул жерде ата-энелер үчүн алардын талаптарын сактоо маанилүү. Баланын туура эмес сөздөрүнө эмоционалдуу реакция кылбаш керек, анткени, анын мындан ары көңүл буруу үчүн сөгүнгөн сөздөрдү колдонушуна алып келет. Балага мүмкүн болушунча токтоо жана методикалык түрдө бул сөздөрдү айтууга болбойт, бирок башка сөздү колдонсо болот деп кайталоо керек. Балаңыз менен сөгүнгөн сөздөрдүн маанисин талкуулаңыз. Синонимдик ченемдик сөз айкаштарын табууга аракет кылыңыз. Сөгүнүү тил алсыздыгынын белгиси экенин түшүндүрүңүз. Өзүн сыйлаган адам ар дайым сезимдерин билдирүү үчүн көптөгөн башка сөздөрдү табат. Эгерде сиз өзүңүз андай сөздөрдөн эмоционалдык жарылуу учурунда дайыма баш тартпсаңыз, балага адепсиз сөздөрдү үйрөнүү аябагандай кыйын болот.

Бала жакшы окубаса эмне кылуу керек?

Ата-энесинин камкордугусуз калган балдар көбүнчө педагогикалык кайдыгерликке кабылышат, интеллектуалдык өнүгүүсү боюнча теңтуштарынан артта калышат, мектеп программасы алар үчүн татаалыраак. Бул көп учурда багып алуучу ата-энелер баланын жакшыраак үйрөнүшү үчүн укмуштуудай күч-аракет жумшашына алып келет. Бирок ата-эне баласын көп окууга мажбурласа, бул мектепти ого бетер жек көрүп, окууга болгон каалоонун таптакыр жоголушуна алып келиши мүмкүн. Ата-энелер окуунун оюн формаларын максималдуу пайдаланууга аракет кылышы керек. Жаңы

билим алуу процессинде баланы кызыктырууга аракет кылуу зарыл. Асырап алган балаңарды жаман баа алдың деп урушпагыла. Ашкере ойлонбогула, бекер убара болбо. Эгерде сарсанаа болууга жана жөн эле урушууга убакыт коротпосоңуз, сабактагы экини ондоого болот, каалаган предметти өздөштүрүүгө болот. Үй тапшырмасын аткаруу үчүн жоопкерчилик толугу менен балага жүктөлүшү керек. Балага үй тапшырмасын аткарууда дайыма жардам берип жүргөн ата-энелер класстык жана контролдук тесттерди аткарууда баланын өзүн көбүрөөк кооптуу сезишине кепилдик алып келишет, зарыл болгон учурда атайын формаларды жана окутуу ыкмаларын (мектептин башталышын которуу, жумшак режимде окутуу, коррекциялык класс же өнүгүүсү артта калган балдар үчүн мектепте окутуу) колдонсо болот. Бала теңтуштарын кууп жетип, белгилүү бир ийгиликтерге жетээри менен аны кайра кадимки класска которууга болот. Балаңызга мектептеги кайсы бир предметти сүйүүгө жардам бериңиз - бара-бара ага башка предметтерди өздөштүрүү оңой болуп калат.

Баланын толук кандуу тамактануусу деген эмне?

Толук жана туура уюштурулган тамактануу баланын өнүгүшү үчүн чоң мааниге ээ. Организмдин туруктуулугун жана ар кандай ооруларга туруктуулугун жогорулатат. Тамак-аш бардык органдардын жана системалардын иш-аракети үчүн зарыл болгон энергия булагы болуп саналат.

-Эч качан балдарды мажбурлабагыла жана «тамак ичмейинче дасторкондон чыкпайсыңар!» деп коркутпагыла. Андан аппетит кошулбайт, бирок үмүтсүздүктү алып келет. Эгерде бала жеп бүтө элек болсо, жөн гана тарелканы алып салыңыз, бирок кечки тамактын алдында бир дагы печенье албай турганын эскертиңиз. Эгерде бала бир аздан кийин ачка болуп калса, ага микротолкундуу меште жылытылган анын жарым жеген бөлүгүн сунуштаңыз.

-Балдарды тандоонун алдына койбонуз: ботко же балмуздак жейсиңби деп - балдар даамдуу эмес, ден соолук үчүн пайдалуу тандоону жасай алышпайт. Андан көрө «Канча кашык ботко жейсиң - үчпү же бешпи?»- деп сураңыз.

-Тамакка табити начар балдарга идиш-аяктын же дасторкондун жасалгасы жакшы таасир этет. Кадимки тамактарды кооздогонго, аларга майрамдык маанай тартуулаганга аракет кылыңыз.

- Балаңыздын тамак-ашын ар түрдүү кылганга аракет кылыңыз. Эртең мененки тамакка бир эле ботко жеш чоңдорго дагы жакпайт.

- Тамактан айып кылбагыла. Балаңызды сүйүктүү тамагы менен сыйлабаңыз же анын сүйүктүү кечки тамак жечү жайына баруу менен сыйлабаңыз. Тамак-аш жөн гана жашоо зарылчылыгы, жагымдуу, бирок мындан жогору эмес! Бирок кечки тамактан кийин паркта ойноо бир тамак үстүндө жарым саат отурганга караганда алда канча жагымдуу.

Баланы акча менен иштөөгө кантип үйрөтүү керек?

Балким, сиздин асырап алган балаңызда акчаны башкарууну үйрөнүүгө мүмкүнчүлүгү жок болгондур. Бирок, бул абдан маанилүү жөндөмдүүлүк жана ал канчалык эрте пайда болсо, ошончолук жакшы болот.

Ансыз деле 5-6 жаштагы балага жумасына бир жолу акча берсе болот, мисалы, жекшемби күнү сейилдөөдө. Аларды эмнеге короторун өзү чечсин - балмуздак, шире же оюнчук. Ал тандоо жасагандан кийин дагы бир нерседен баш тартууга туура келерин түшүнүшү маанилүү.

Балдарды чоң сатып алуулар боюнча талкууга тартыңыз жана алардын пикирин олуттуу түрдө угууга аракет кылыңыз. Чөнтөк акча - бул балдарга акчаны туура сарптоого үйрөтүүнүн жакшы жолу. Анан, албетте, эң негизгиси, бала эмгек менен акча табаарын түшүнүп, анын баасын билиши керек.

Баланы жазалаш керекпи?

Албетте, идеалдуу түрдө жазадан толук баш тартканы жакшы. Бирок, тилекке каршы, бала тарбиялап жатканда, кимдир бирөө жазасыз тарбия бере алышы күмөн.

Эң негизгиси эсиңизде болсун: жаза бул туруктуу практика эмес, өзгөчө учур. Бул кабыл алынгыс жана мүмкүн кооптуу аракетке дароо реакция болуп саналат. Ал кыска гана болушу мүмкүн.

Тамак төгүү же чыны сындыруу сыяктуу өзүңүз жасай турган нерселер үчүн балаңызды жазалабаңыз. Баланын жашына жараша пособие жасагыла. Жашына байланыштуу колунан келбеген нерселер үчүн эч качан жазалабагыла.

Баланын күнөөсү бар экенине так ишенбесеңиз, эч кандай учурда жазалоого болбойт. Бул өзүңүздүн интуицияңызга таянышыңыз керек болгон учур эмес. Ага канчалык ишенбесеңиз да, күнөөсүз адамды жазалаган болуп калышыңар мүмкүн - эгер сиз балаңыздын ишенимин жоготууну каалабасаңыз, бул кабыл алынгыс нерсе. Эксперттер жазаны баланын туура эмес жүрүм-турумунун логикалык натыйжасы болгон «терс кесепеттерге» алмаштырууну сунушташат. Кандай болгон күндө да, эч кандай шартта физикалык жаза колдонууга болбойт.

Балдарды алаксытуу, көндүрүү, түшүндүрүү керек. Мындай тарбиялоо логикалык жана табигый натыйжалар принцибине ылайык (балага анын туура эмес жүрүм-туруму алып келе турган бардык мүмкүн болуучу кесепеттер менен тааныштырылат), албетте, көп убакытты жана моралдык чыгымдарды талап кылат. Бул кереги барбы? Албетте бар!

Балага депрессия менен күрөшүүгө кантип жардам берүүгө болот?

Баланы ата-энесинин үйүнөн алып кеткенде, ал көптөгөн жоготууларга, ал тургай жаш балдар да стресс жана депрессияга алып келе турган жоготууларга туруштук берүүгө туш болушат. Эгер сиздин башыңыздан:

- алардын биологиялык ата-энелери менен байланышын чектөө жана анын толук жок болушу

- ата-энесинин биринин же экөөнүн тең өлүмүн

- кандуу бир туугандар менен байланышты чектөө же байланышты толук үзүүсүн (эгерде балдар ар кайсы жерге жайгаштырылса)

үй-бүлөдөн, кошуналардан, ошондой эле мугалимдерден, тарбиячылардан жана достордон бөлүүнүүсүн

- Көнгөн жашоо образын өзгөртүүсүн.

өткөрүүгө туура келсе, кандай сезимде болмоксуз?

Кайгы – бул бала башынан өткөргөн жокчулукка жана жоготууга эмоционалдык жооп. Адатта, ар бир адам өзүнүн кайгысын, кайгысын көтөрүүгө аракет кылып, бирдей процесстен өтөт. Эреже катары, бул процесс беш этапты камтыйт:

- шок / баш тартуу (кандайча мага ушундай нерсе болушу мүмкүн)

- ачуу (мени таштап кеткениңе жинди болуп жатам)

-келишим (өзүмдү жакшы алып жүрсөм, апам кайтып келип, мени өз ордуна алып кетет)

- үмүтсүздүк (мен эч качан үйгө кайтпайм)

-кабыл алуу-түшүнүү (азыр мен үчүн ата-энемдин үйүндө жашоо коопсуз эмес) (азыр бакма үй-бүлөдө жашайм, бул жерде абдан жакшы).

Баланы ачуулануу жана үмүтсүздүк этаптарынан өткөрүүдө сиздин колдооңуз жана жардамыңыз бала келечекте мындай эмоционалдык абалды кантип жеңерин аныктайт.

Бала өзү ишенген жана ага таяна турган чоң адамдын дайыма катышуусуна муктаж. Балаңыздын сөзүнө жана кыймыл-аракетине көңүл буруңуз. Кээ бир балдар, өзгөчө жаш балдар, сиз менен сезимдерин бөлүшө алышпайт же аларды тынчсыздандырган жана тынчсыздандырган нерселер жөнүндө айта алышпайт. Мындай учурларда баланын жүрүм-туруму, оюндары, тарткан сүрөттөрү анын сезимдерин айтып турат.

Кайгырып жаткан бала үчүн эң негизгиси, ал сүйлөөгө муктаж болгондо кунт коюп угуу. Балким, бул дароо келбейт, бирок бала толугу менен коопсуз сезгенде гана. Баладан алыстабаңыз, аны угуп, эсиңизде болсун: багып алган балаңыз ата-энесинин үйүн жана кандуу ата-энесин сагынганы анын сиздин ага болгон камкордугуңуздан баш тартканын билдирбейт. Бала ыйлай баштаса токтотпоңуз. Көз жаш жүрөк ооруну жумшартат. Жоготуу

тажрыйбасы баланын жүрүм-турумуна таасир этиши мүмкүн экенин унутпа, ошондуктан ата-энелер балага өзгөчө чыдамдуу жана камкор болушу керек.

Биологиялык ата-эне менен болгон мамиле - бала асырап алган ата-энелер үчүн эң азаптуу темалардын бири. Бул жерде баланын өз тамырын четке какпаган гармониялуу адам болуп чоңоюшуна, ал эми тарбиялануучу үй-бүлөдө ачыктыктын, кабыл алуунун, чыр-чатактын атмосферасын түзүүгө мүмкүндүк берүүчү алтын каражатты табуу үчүн сиз чыныгы акылман адам болушуңуз керек.

Баланын биологиялык ата-энеси менен болгон мамилеси - бул унчукпай турган маселе эмес. Бала өзүнүн өткөнүнө өзгөчө кызыгуу көрсөтпөсө да, анын тамыры жөнүндө айтуу керек. Асырап алуучу ата-энелер эч качан биологиялык ата-энелерди айыптабашы керек, алар жөнүндө жаман сүйлөбөшү керек, жада калса жакшы ой менен баланы мүмкүн болуучу психикалык травмадан коргоо максатында да жамандабаш керек. Ушул баланы жарык дүйнөгө алып келгени үчүн, аны менен бирге боло алгандыгыңар үчүн анын кан ата-энесине ыраазы болгонго аракет кылыш керек. Баланын эмоционалдык жашоосу үчүн биологиялык ата-эненин маанилүүлүгүн унутпаңыз жана асырап алынган баланын биологиялык тууганына эч качан кокустук же урматсыз мамиле жасабаңыз.

Позитивдүү тартиптин эрежелери

1. Биз ата-энелик ролду аткарабыз.

Балдар менен болгон мамиледе биз чоңдорбуз жана бала менен болгон мамилеге биз жооптуубуз. Үнүбүздү көтөрүп, кыйкырып, баланы уруп салаарыбыз менен ага өзүбүздүн, алсыздыгыбызды көрсөтөбүз. Бул албетте, бизге же балага өзүн туура сезүүгө жардам бербейт.

2. Эрежелерден коркпойбуз жана качпайбыз.

Ар бир адамдын жашоосунда эрежелер бар. Өспүрүмдөр менен эрежелерди жана талаптарды «жеке эч нерсе жок – жөн гана эрежелер» деңгээлине жеткирүү мааниси бар. Күн чыгып, батат, мектепке барыш керек, дасторкондон өзүңдүн идишинди жыйнаш керек ж.б.у.с. Ошентип, биз мамилелерди сактап калууга мүмкүндүк берген субъективдүү дооматтарыбызды алып салабыз.

3. Эрежелер ийкемдүү болушу мүмкүн.

Ооба, урматтуу ата-энелер. Эрежелер бузулушу керек! Шаршембиде кээде балдарыңызды алып кетүүдөн коркпоңуз, түшкү тамакка торт жеп, ишембиге чейин бөлмөнү тазалабаңыз.

4. Үй-бүлөдөгү эрежелер – бардыгы үчүн.

Ата-энеге орой мамиле кылганы үчүн баланы смартфондон ажыратсаңыз, байкабай айтылган орой сөз болгон учурда виртуалдык баарлашуунун кубанычынан ажыраңыз.

5. Эрежелер чоңдордун ортосунда макулдашылышы керек.

Атасы койгон эрежелер апасы койгон эрежелерге карама-каршы келбесе абдан жакшы. Үйдө позитивдүү тартип эрежелерин орнотуунун биринчи кадамы чоңдордун ортосундагы тартип маселелерин талкуулоо болушу керек.

6. Балдар биз үчүн жакшы болгусу келет деп ишенебиз.

Ар бир бала: «Мен муну экинчи кылбайм. Кийинки жолу мен муну башкача кылам. Мен бөлмөнү тазалайм. Мен үй тапшырмама көбүрөөк көңүл бурам ...» деп айтканына ишенет. Бул сезимдерди жок кылба, балаңа ишен! Бул келечектеги мотивация. Жакшыраак болуу үчүн бир гана каалоо жетишсиз экени түшүнүктүү, бирок өзгөрүүлөрдүн дагы эле болуп жатканынын негизинде дал ушул каалоо турат.

7. Жаман учурлар жөнүндө сүйлөшүү үчүн жакшы убакыттарды колдонуңуз.

Канчалык көп учурда көйгөйлүү жүрүм-турум кырдаалында биз дароо күйүп, балага «кыйкырууга» аракет кылабыз, баарын дароо оңдоону каалайбыз, анан токтоосуздугубузга өкүнөбүз? Мен убакыттын өтүшү менен көйгөйлүү бурчтарды айланып өтүү менен курч кырдаалдарды талкуулоого аракет кылууну сунуштайм. Ушундай жол менен биз керексиз тирешүүдөн сактанабыз жана ашыкча сүйлөбөйбүз, демек, баарлашуу натыйжалуу болот.

8. Багыт берүүдөн мурун көңүл буруңуз.

Бир жагдайды элестетиңиз. Өспүрүм өз бөлмөсүндө, биз ага ашканадан кыйкырабыз: «Үй тапшырмаңды кыл! Үстөлдөн түш! Бул качанга чейин улана берет?.. — Менимче, бул сүрөттү көпчүлүк ата-энелер жакшы билишет. Бирок, бала биздин талаптарды аткарбайт. Бирок ал каалабаганы үчүн эмес, ал тургай укпаганы үчүн эмес, бул учурда биз анын көңүл чөйрөсүнөн чыгып кеткенибиз үчүн. Эгерде биз балага жакындап, көз байланышта болсок, анда кыйкырышыбыз деле кереги жок. Бул ачык-айкын жагдай көбүнчө ата-энелер тарабынан унутулуп калат.

9. Талапты билдирүүдө туура форманы колдонуңуз.

Балаңыздан бир нерсе сураганда, өзүңүзгө карата өз сөзүңүздү угуп жатканыңызды элестетиңиз. Эгер бул өтүнүч көбүрөөк талапка же буйрукка окшош болсо («Төшөк сал!», «Столду жыйна!»), балким, сиз каршылык көрсөтүүнү каалайсыз. Эмне үчүн биз балдар менен баарлашуунун мындай стилин колдонобуз, анан алар бизди укпайт, биздин өтүнүчтөрүбүз такыр аткарылбай жатат деп нааразы болобуз?

10. Эсиңизде болсун: жүрүм-турум экинчи орунда.

Кандайдыр бир көйгөйлүү кырдаалдын артында өз балаңызды көрүүгө аракет кылыңыз. Жүрүм-турум көйгөйлөрүнүн себептерин түшүнүүгө аракет кылыңыз, өзүңүзгө - Негизи эмнеде?, Эмне үчүн бала өзүн ушундай кылып жатат? – деген суроону бериңиз. Бул тактика убактылуу жүрүм-турум көйгөйлөрүн эмес, бүтүндөй бала менен болгон мамилени биринчи орунга коюуга мүмкүндүк берет. Он жылдар өткөн соң, бала кандай баа алганын, бөлмөсүн жыйнап-тазалаганын эстебей калат... Бирок анын ата-энеси менен болгон мамилеси, бала кезиндеги үйүндө өкүм сүргөн жалпы атмосфера кандай болгонун эч качан унутпайт.

Чынында эле мааниси бар нерсени: жылуулук, жакындык жана балаңыз менен байланыш деген нерселерди баалай бил!

Ата-энелер менен балдардын ортосундагы натыйжалуу мамиле. Баарлашуу - бул бир адамдан экинчи адамга маалымат берүү. Коммуникация (башкача айтканда ошол эле баарлашуу) вербалдык болушу мүмкүн, мисалы, бир адам экинчиси менен сүйлөшкөндө, же вербалдык эмес, мисалы, адамдар адамдын кабагын бүркөп турган жүзүн көргөндө, анын мимикасы аларга анын ачуусу келгендигин билдирет.

Баарлашуу да оң же терс, эффективдүү же эффективсиз болушу мүмкүн.

Ата-энелер үчүн балдары менен ачык жана эффективдүү баарлаша билүү абдан маанилүү. Ачык, эффективдүү баарлашуу балдарга эле эмес, үй-бүлөнүн ар бир мүчөсүнө пайдалуу. Бул ата-энелер менен алардын балдарынын ортосундагы мамиле бир топ жакшырганын билдирет. Дегеле ата-эне менен баланын ортосундагы байланыш жакшы болсо, мамиле да жакшы болот. Балдар ата-энесин карап сүйлөшүүгө үйрөнөөрүн унутпаңыз. Эгерде ата-энелер ачык жана эффективдүү баарлашса, алардын балдары да ошондой кылышына толук мүмкүнчүлүк бар. Эсиңизде болсун, жакшы баарлашуу жөндөмү өмүр бою пайдалуу болушу мүмкүн.

Балдар ата-энелеринин алар менен болгон мамилесине жараша өздөрү жөнүндө идеяларды жана идеяларды калыптата башташат. Ата-энелер балдары менен натыйжалуу баарлашса, аларга урмат көрсөтүшөт. Балдар өздөрүн угуп, түшүнүп жатканын сезишет, мунун натыйжасында өзүн-өзү

сыйлоо сезими жогорулайт. Экинчи жагынан, ата-эне менен балдардын ортосундагы натыйжасыз жана терс байланыш балдарды алар маанилүү эмес, угулбайт же түшүнүлбөйт деп ойлошуна алып келиши мүмкүн.

Балдары менен эффективдүү баарлашкан ата-энелердин балдары жоопкерчиликтүү жана аткаруучу болуп саналат. Алар ата-энесинен эмнени күтөөрүн түшүнүшөт жана билишет жана ата-энелери алардан эмне күтөрүн билгенде, бул күтүүлөрдү ишке ашырууга тырышчаактык менен киришет. Ошондой эле алар үй-бүлөдөгү абалына көбүрөөк ишенишет жана ошону менен ата-энелери менен жакшыраак мамиледе болушат.

Балдар менен позитивдүү баарлашуунун жолдору.

Балдар менен натыйжалуу баарлашууну алар кичинекей кезинен баштаңыз. Ата-энелер жана алардын балдары толук баарлаша баштаардан мурун, бул процесстин эки тарабы тең бири-бирине кадам таштоо үчүн өзүн ыңгайлуу сезиши керек. Балдар абдан кичинекей кезинде, ата-энелер ачык, натыйжалуу баарлашуу үчүн жагымдуу шарттарды түзө башташы керек. Ата-энелер балдарына, өзгөчө суроолору болгондо же жөн гана сүйлөшкүсү келгенде, аларга жеткиликтүү болуу менен аларды камсыздай алышат. Мындан тышкары, балдарына чоң сүйүү, түшүнүү жана кабыл алуу берген ата-энелер ачык баарлашуу үчүн жакшы атмосфераны түзүүгө жардам берет. Ата-энесинин сүйүүсүн жана кабыл алынганын сезген балдар көбүрөөк ачылып, алар менен өздөрүнүн ойлору, сезимдери жана тынчсыздануулары менен бөлүшүшөт. Бирок кээде ата-эне балдарына муну иш жүзүндө билдиргенге караганда, аларды кабыл алганын сезүү оңой болот. Ата-энелер балдарына аларды жакшы көрөрүн жана кабыл алышын көрсөтүүсү маанилүү. Ата-энелер муну оозеки (оозеки) жана оозеки эмес түрдө жасай алышат. Оозеки түрдө, алар жөн гана балдарына аларды ким болсо, ошондой кабыл алаарын айта алышат. Ошол эле учурда позитивдүү кабыл алууга басым жасоо керек. Мисалы, бала ойноп бүткөндөн кийин оюнчуктарын өзү таштап койгондо, ата-энелер аны баалай турганын айтышат: «Сен оюнчуктарды эч ким үйрөтпөсө дагы жыйнап койгонунду абдан баалайм» деп койсонуз болот. Балдар менен сүйлөшкөндө ата-эне алардын эмне деп, кантип айтып жатканына этият болушу керек. Ата-энелердин балдарына айткандарынын баары алардын балдарына карата кандай сезимде экенин көрсөтүп турат. Мисалы, ата-эне: «Азыр мени кыйнаба. Мен бош эмесмин!» десе, балдар алардын каалоолору жана муктаждыктары маанилүү эмес деп ойлошу мүмкүн.

Балаңыздын деңгээлинде баарлашыңыз. Ата-энелер балдары менен баарлашканда, алардын сөз менен да, физикалык жактан да балалык деңгээлине түшүүсү маанилүү. Сөз менен айтканда, ата-энелер балдары оңой түшүнө турган жаш курагына ылайыктуу тилди колдонушу керек. Кичинекей балдар менен бул жөнөкөй сөздөрдү колдонуу менен жасалышы мүмкүн.

Мисалы, кичинекей балдар «синдинди урууга болбойт» дегендин ордуна «синдинди урба» деген форманы эң жакшы түшүнөт. Ата-энелер балдары эмнени түшүнө аларын билүү үчүн башка тилдерди колдонууга аракет кылышы керек, ошол эле учурда түшүнбөстүккө учураган баарлашуунун түрлөрүнөн алыс болушу керек. Физикалык жактан ата-энелер, мисалы, сүйлөшүп жатканда балдарынын үстүнөн карабашы керек. Тескерисинче, алар балдары менен бирдей «бойду» болуу үчүн ылдый отурушу керек: чөгөлөп, отургучка отуруп, эңкейип ж.б. Бул бала менен жакшы көз байланышын камсыздайт, аны сүйлөшүү учурунда сактоо оңой болот жана балдар ата-энесинин жүзүн түз карашса (алардын көздөрүн карагыла), алардын сөздөрүнөн коркпой калышат.

Чыныгы угууну үйрөн. Кунт коюп угуу - бул үйрөнүп, көнүгүү керек болгон жөндөм. Бул натыйжалуу байланыштын маанилүү бөлүгү болуп саналат. Ата-энелер балдарын укканда аларга болгон кызыгуусун жана алардын айткандарына шыктануусун билдиришет. Бул жерде жакшы угуучу болуу үчүн кээ бир маанилүү кадамдар:

Көз байланышын түзүңүз жана сактаңыз. Муну менен алектенген ата-энелер балдарына алар менен алектенип, кызыкдар экенин көрсөтүшөт.

Балдар так карама-каршы таасирге дуушар болушу мүмкүн, башкача айтканда, алардын ата-энелери балдардын эмне деп айтканына кызыкдар эмес, эгерде көз байланышы минималдуу деңгээлде түзүлсө.

Бардык алаксытууларды жок кылыңыз. Балдар сүйлөшкүсү келгенде, ата-энелер аларга 100% көңүл бурушу керек. Кылган иштеринин баарын таштап, баласына жүзүн буруп, көңүл бурушу керек.

Ата-энелер, мисалы, балдары алар менен баарлашууга аракет кылып жатканда, гезит окуй беришсе же телевизор көрө беришсе, алар ата-энелери алардын айткандарына кызыкпайт деген жыйынтыкка келишет. Эгерде балдар ата-энеси кийинкиге калтыра албаган иш менен бир убакта сүйлөшүүнү каалашса, алар менен баарлашууну улантуу үчүн башка убакытты бөлүп коюу зарыл.

Баарлашууда унчукпай уккан жакшы. Ата-энелер баланын сөзүн токтотпоого аракет кылышы керек, ал эми бала өзү туура көргөн нерселердин баарын айтып бериши керек. Ата-эне мисалы, жылмаюу же кол тийгизүү аркылуу макулдугун билдириши мүмкүн, бирок сөздү бөлбөшү керек. Үзгүлтүккө учуратуу көбүнчө баланын ой жүгүртүүсүн үзгүлтүккө учуратат, бул абдан жагымсыз жана тажатма болушу мүмкүн.

Балдарыңыз аларды укканыңызды билсин. Балдар сүйлөп бүткөндөн кийин, ата-энелер айтылгандарды бир аз башкача сөздөр менен кайталап, аларды кунт коюп укканына ишендире алышат. Мисалы, «Уулум, бала бакчада күнүң абдан жакшы өттү окшойт». Бул балага ата-эненин кунт коюп угуп жатканын гана билдирбестен, балага ата-эне өз аңгемесинде туура эмес

чечмелеп берген нерселердин баарын тактоого жана оңдоого мүмкүнчүлүк берет.

Сүйлөшүүлөрүңүз кыска болсун. Бала канчалык кичүү болсо, ага бул узун сөздөрдү көтөрүү ошончолук кыйын болот. Ата-энелер үчүн бир жакшы эреже бар - жаш балдар менен 30 секундтан ашык эмес сүйлөшүү, андан кийин айтылгандарга комментарий берүү. Ата-энелердин милдети – балдардын көңүлүн буруп жатканын жана аларга айтылгандарды түшүнүп-түшүнбөгөнүн текшерүү менен бирге, бир убакта маалыматтын аз бөлүгүн берүү. Ата-энелер да балдарына качан токтотууну чечүүгө укук бериши керек. Ошол эле учурда, ата-энелер үчүн, балдар жетиштүү маалымат алганын көрсөтүп турган ошол белгилерге көңүл бурушу керек. Кээ бир илинчектер – кытмырлоо, көз тийбеш, алаксыбоо ж.б. Ата-энелер балдары менен качан сүйлөшүү керектигин гана эмес, качан сүйлөшүүнү токтотуу керектигин да билиши керек.

Балдар менен баарлашууда өзүңүздүн сезимдериңизди жана идеяларыңызды билдириңиз. Натыйжалуу байланыш «эки тараптуу трафики» талап кылат. Ата-энелер жеткиликтүү болуп, балдарды кунт коюп угуу менен гана чектелбестен, балдарга да ушундай мүмкүнчүлүк болушу керек; ошондуктан, ата-энелер ар дайым өз ойлорун жана сезимдерин бөлүшүүгө даяр болушу керек. Өз ойлорун жана сезимдерин билдирүү менен, алар балдарына баалуулуктар жана адеп-ахлак сыяктуу көп нерселерди үйрөтө алышат. Бирок, бул жерде да ата-эне айыптоодон, текеберденүүдөн сак болушу керек. Ата-энелер балдарына канчалык көп ачылса, балдары да аларга ошончолук ачылат деген түшүнүк бар.

Тесттик тапшырмалар

1. Асырап алуучу ата же эне же асырап алуучу үй-бүлө - бул:

А) Ата-энелик укуктарынан ажыратылган балдарды тарбиялап жаткан Кыргыз Республикасынын жараны (же үй-бүлө).

Б) Келишим боюнча асырап алынган баланы (балдарды) тарбиялап жаткан Кыргыз Республикасынын жараны (же үй-бүлө).

В) Ата-энеси соттолгон балдарды тарбиялап жаткан Кыргыз Республикасынын жараны (же үй-бүлө).

Г) Ата-энелик укуктары чектелген балдарды тарбиялап жаткан Кыргыз Республикасынын жараны (же үй-бүлө).

2. Асырап алуучу ата-эне (ата-энелер) Кыргыз Республикасынын жарандары боло алат:

А) 30 жашка толгон, бирок 65 жаштан ашпаган, тарбиялануучу ата-эне болуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө окуудан өткөн, тандалып алынган жана ыйгарым укуктуу органдын корутундусун алгандар;

Б) 25 жашка толгон, бирок 55 жаштан ашпаган, тарбиялануучу ата-эне болуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө ыйгарым укуктуу органдын окуусунан өткөн, тандалып алынган жана корутундусун алган;

в) 40 жашка толгон, бирок 70 жаштан ашпаган, тарбиялануучу ата-эне болуу мүмкүнчүлүгү жөнүндө окутулган, тандалып алынган жана ыйгарым укуктуу органдын корутундусун алган;

2. Баланы (балдарды) асырап алууга же камкорчулукка (көзөмөлчүлүккө) берүү мүмкүн болбосо, бала (балдар) алар бойго жеткенге чейин асырап алуучу үй-бүлөдө кармалышы мүмкүн.

А) туура

Б) туура эмес

В) Жооп берүү кыйын

3. Асырап алуучу ата-энелердин укуктары:

А) асырап алуучу үй-бүлөгө берилген баланын (балдардын) ден соолугу, психологиялык абалы жана физикалык өнүгүүсү жөнүндө маалымат алууга;

Б) баланы (балдарды) коргоонун жеке планын иштеп чыгууга (кайра карап чыгууга) катышууга, асырап алынган балага (балдарга) тиешелүү маселелерди чечүүдө БКЖП (баланы коргоо боюнча жеке план) өзгөртүү боюнча сунуштарды киргизүүгө;

В) тиешелүү органдарга кайрылууга, баланы (балдарды) тарбиялоо жана өнүктүрүү маселелери боюнча билим берүү системасынын, саламаттыкты сактоонун, социалдык коргоонун, укук коргоо органдарынын адистеринен консультация алууга;

Г). Бардык жооптор туура

5. Зордук-зомбулуктун түрлөрү:

А) физикалык зомбулук

Б) Психикалык зордук-зомбулук

В) Сексуалдык зомбулук

Г). Бардык жооптор туура

6. Асырап алуучу үй-бүлөдөгү балдардын, анын ичинде табигый жана асырап алынган балдардын жалпы саны төмөндөгүлөрдөн ашпоого тийиш:

А) 5 адам

Б) 7 адам

В) 9 адам

Г) Жооп берүү кыйын

7. Баланын (балдардын) асырап алуучу үй-бүлөдө болушу төмөндөгүдөй учурларда токтотулат:

А) бала (балдар) он сегиз жашка толгондо

Б) баланы (балдарды) биологиялык ата-энелерине (аларды алмаштырган адамдарга) кайтарып берүү, асырап алуу, балага (балдарга) камкорчулукту (камкорчулукту) белгилөө

В) келишимди бузуу

Г) Бардык жооптор туура

8. Позитивдүү тартип – бул

А) бала менен болгон мамиленин түрү, басым катага эмес, каалаган жүрүм-турумуна бурулганда

Б) баланын бакма үй-бүлөдөгү туугандары менен болгон мамилесинин түрү

В) баланын тарбиялануучулар менен болгон мамилесинин түрү

Г) Бардык жооптор туура

9. Тарбиялануучулардын адаптациясынын этаптары кандай

А) бал айы

в) мындан ары конок эмес

Б) Сыйыгышып жашап кетүү

Д) Өз ара мамилелерди стабилдештирүү

Д) Бардык жооптор туура.

10. Балдарды асырап алуучу үй-бүлөгө тарбиялоо үчүн жайгаштыруунун түрлөрү:

А) кыска мөөнөттүү түзүлүш - бир айга чейинки мөөнөткө;

Б) орто мөөнөттүү жайгаштыруу - алты айга чейин;

В) узак мөөнөттүү түзүлүш - алты айдан ашык мөөнөткө;

Г) мезгилдүү түзүлүш - бир нече күнгө, дем алыш күндөрүнө, майрамдарга.

Д). Бардык жооптор туура

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. КР Конституциясы, 2021-жылдын 5-майы

2. Багып алуучу үй-бүлө жөнүндө (КР Өкмөтүнүн токтому 2020-жылдын 21-декабры №622)
3. Балдарды Кыргыз Республикасынын жарандарына жана чет өлкөлүк жарандарга асырап алууга берүү тартиби жөнүндө жобо
4. КР Үй-бүлөлүк кодекси, 2003-жылдын 30-август № 201
5. КР Балдар жөнүндө кодекси, 2012-жылдын 10-июлу № 100
6. Осмоналиева Н.Ж. Приемная семья как форма устройства детей, оставшихся без попечения родителей и детей-сирот в КР (Наука и новые технологии № 2, 2013).
7. Арбатская Е.С., Дичина Н.Ю. Диагностика выявления проблем в детско-родительских отношениях: методическое пособие. – Ангарск – Иркутск: УМЦ РСО, 2017. – 104 с.
8. Декина Е. В., Егоров В. С. Изучение детско-родительских отношений в замещающей семье // Гуманитарно-педагогические исследования. 2019. №3
9. Белкина А. Приемная семья : опыт, развитие, перспективы // Соц. работа. – 2005. - N 1. - С. 24-25.
10. Долгова В.И., Рокицкая Ю.А., Меркулова Н.А. Готовность родителей к воспитанию детей в замещающей семье. – М.: Издательство Перо, 2015. – 180 с.